

Språklagen i praktiken

En vägledning från Språkrådet

Författare: Alma Hjertén Soltancharkari, Pernilla Johansson
och Jennie Spetz

© Institutet för språk och folkminnen, 2023

Språkrådet

Institutet för språk och folkminnen

Box 20057

104 60 Stockholm

isof.se

ISBN: 978-91-86959-93-7

Andra upplagan

Permanentlänk:

[http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:
diva-2594](http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sprakochfolkminnen:diva-2594)

Omslag och grafisk form: Tone Gellerstedt, Isof

Foto: Privat, om inte annat anges.

Språklagen i praktiken

Alma Hjertén Soltancharkari
Pernilla Johansson
och Jennie Spetz

Utgiven av Språkrådet,
Institutet för språk och folkminnen, 2023

Innehållsförteckning

Läsanvisning	3
Förord	5
DEL 1: Språklagens syfte och innehåll	7
Varför behövs en språklag och vad innehåller den?	8
Det svenska språket	15
<i>Tips för svenska språket</i>	20
De nationella minoritetsspråken	21
<i>Tips för nationella minoritetsspråk</i>	28
Det svenska teckenspråket	29
<i>Tips för svenskt teckenspråk</i>	33
Klarspråk i det offentliga språket	34
<i>Tips för klarspråk</i>	36
Det allmännas ansvar för terminologi	37
<i>Tips för terminologi</i>	40
Flerspråkighet, andra modersmål och tillgång till språk	41
<i>Tips för flerspråkighet, andra modersmål och tillgång till språk</i>	44
DEL 2: Språklagen i vardagen – intervjuer	45
Karin Påle-Bartes, Södertörns tingsrätt: "Om mottagaren förstår skapar det trygghet och förtroende för domstolen"	46
Camilla Lindholm, Skatteverket: "Det räcker inte med eldsjälar"	51
Anna Flöjte, Alma Hjertén Soltancharkari och Carl Strömbäck, Socialstyrelsen: "Vi behöver sitta tillsammans med de sakkunniga"	56
Tommy Aldergrim, Örebro kommun: "Som teckenspråkig kan man komma till kommunen utan att förvarna"	60
Pirjo Linna, Sundsvalls kommun: "Vi arbetar mycket med identitetsstärkande insatser"	65
Ylva Jonsson Sarri, SVT: "Flerspråkiga tv-program har en ljus framtid"	69
Sofia Mörtlund, Region Norrbotten: "Jag tror verkligen på att göra saker tillsammans"	74
Gregor Kwiek, Haninge kommun: "Jag jobbar för att jag inte ska behövas längre"	80
Alma Rauer, Göteborgs universitet: "Det måste finnas tillfällen att lappa och laga sitt språk"	85
Anders Lewin och Elisabeth Schriefer, Försäkringskassan: "Drömscenariot är att Regeringskansliet har anställda terminologer"	90
Termlista	95
Språklag (2009:600)	98

Läsanvisning

Sveriges språklag (2009:600) trädde i kraft 2009. Den preciserar vilka skyldigheter myndigheter, regioner, kommuner och andra offentliga organ har när det gäller språk och språkanvändning. Av praktiska skäl kallas alla dessa organ *myndigheter* i den här vägledningen. Institutet för språk och folkminnen (Isof), särskilt avdelningen Språkrådet, fungerar som en expertmyndighet som ska hjälpa andra myndigheter att tolka, tillämpa och informera om lagen.

Den här vägledningen, *Språklagen i praktiken*, har som syfte att klargöra hur språklagens paragrafer bör tolkas och vara ett stöd i tillämpningen av lagens bestämmelser. Mycket har hänt sedan den första utgåvan utkom 2011. Därför är texten uppdaterad både vad gäller ny lagstiftning, främst på det minoritetspolitiska området, och erfarenheter av såväl utmaningar som goda exempel från ytterligare tolv år med språklagen. Den vänder sig främst till beslutsfattare och till personer som arbetar med kommunikation, språkvård, terminologi, tillgänglighet eller minoritetsfrågor på övergripande nivå. Men även andra myndighetsanställda som i sin vardag har kontakt med invånare kan ha nytta av publikationen.

Språklagen i praktiken ger exempel på hur myndigheter, regioner, kommuner och andra offentliga organ kan arbeta för att tillämpa lagens bestämmelser konkret. Tanken är att den ska fungera som utgångspunkt för handlingsplaner inom språklagens områden. På Isofs

webbplats (isof.se) finns ytterligare stödresurser, som till exempel Frågelådan (en tjänst med språkfrågor och svar) och ordlistor på flera språk, samt vägledningar för klarspråksarbete, flerspråkiga arbetsplatser och ökad tillgänglighet i webbtexter.

Språklagen i praktiken består av två delar. Den första delen inleds med en kort översikt av lagens syfte och historia, innehåll och uppföljning. Sedan följer en genomgång av språklagens paragrafer i sex avsnitt:

- Det svenska språket
- De nationella minoritetsspråken
- Det svenska teckenspråket
- Klarspråk i det offentliga språket
- Det allmännas ansvar för terminologi
- Tillgång till språk, andra modersmål och flerspråkighet.

Varje avsnitt avslutas med tips för att komma igång och gå vidare, med förslag på konkreta åtgärder. Förslagen är allmänt formulerade och måste anpassas till varje myndighets verksamhetsområde, målgrupper och uppdrag.

Del två innehåller intervjuer med myndighetsanställda som ger konkreta exempel på hur de förhåller sig till språklagen i sitt arbete, i syfte att ge inspiration. Allra sist i vägledningen finns en termlista och språklagen i sin helhet.

Förord

Den svenska språklagen kom 2009 och var väl förberedd i flera stora förarbeten. Slutprodukten blev en ganska kort lagtext i 15 paragrafer, som ryms på någon papperssida. Det kan låta blygsamt, men lagen har möjlighet att bidra till en bättre språksituation för talare av både svenska och andra språk i Sverige och gynnar därför alla oss som använder dessa språk. Huvudtanken i den svenska språklagen är, om man frågar dem som var med vid förarbetena, att svenska som huvudspråk ska kunna användas av så många som möjligt i så många sammanhang som möjligt. Samtidigt ska användningen av andra språk stöttas, i synnerhet de nationella minoritetsspråken och svenskt teckenspråk.

När vårt grannland Norge fick sin språklag 2022 tog lagstiftarna intryck av den svenska språklagen, och våra länder har därför liknande lagstiftning. Men språklagar kan se mycket annorlunda ut. Den franska språklagen är mer restriktiv än den svenska och kräver att all offentlig kommunikation i Frankrike – även inom delar av den privata sfären, som till exempel reklam – är på franska och inte på andra språk. Andra länders språklagar öppnar för ett mer flerspråkigt samhälle än den franska, och även den svenska. Mexikos språklag ger till exempel samma rättigheter till 62 minoritetsspråk och mexikanskt teckenspråk som till landets största språk, spanska.

I den här vägledningen får vi en inblick i hur just den svens-

ka språklagen ser ut och kan fungera för verksamheter i praktiken. Denna uppdaterade utgåva bygger på frågor och utmaningar som uppstår i det dagliga arbetet i offentlig verksamhet. Hur ska man förstå ”vårdad, enkel och begriplig” – betyder det att en myndighet endast får använda ord ur en ordlista eller termsamling? Vilka skyldigheter har en kommun att tillhandahålla information på andra språk än svenska? Får man publicera en skrift enbart på engelska på kommunens webbplats? För att besvara frågor som dessa och många andra är denna vägledning tänkt att vara till hjälp för alla som skriver i statlig, regional och kommunal förvaltning.

Sofia Tingsell
tf. avdelningschef Språkrådet
Institutet för språk och folkminnen

Varför behövs en språklag och vad innehåller den?

I språklagens tre första paragrafer beskrivs lagens innehåll och syfte. Där står bland annat att lagen omfattar ”svenska språket, de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket”, att lagen riktar sig till ”det allmänna” och att syftet är att värna ”svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige” liksom ”den enskildes tillgång till språk”.

Sverige är ett mångkulturellt och mångspråkigt samhälle. Det talas idag runt 200 språk i Sverige. Att kunna tala och förstå flera språk är inte bara en tillgång för individen utan också allt viktigare i ett globalt samhälle. I och med språklagen har Sverige lagfästs som ett mångspråkigt samhälle med svenska som det gemensamma språket.

Språklagen innehåller främst bestämmelser om svenskan och de nationella minoritetsspråken men också bestämmelser om andra språk i Sverige. Trots att svenskan har den starkaste ställningen är lagen samtidigt ett uttryck för att Sverige ska bevara sin mångspråkighet.

Samhället ser alltså ett värde i att många språk talas och förstås i Sverige, vilket också syns i de fyra överordnade målen för svensk språkpolitik som antogs av riksdagen redan 2005. Där står att utöver att utveckla sin svenska och använda sitt modersmål har alla rätt att lära sig främmande språk. Flerspråkighet ses enligt propositionen som en resurs för ökad rörlighet och konkurrenskraft, förståelse och respekt för andra människors levnadsvillkor och kultur. Detta synsätt avspeglas även i EU:s språkpolitiska mål, att varje EU-medborgare utöver sitt modersmål ska behärska ytterligare två av EU:s officiella språk.

Enligt språklagen har ”det allmänna” en skyldighet att ge den enskilde tillgång till språk. Det innebär att alla som bor i Sverige ska ges tillgång till det samhällsbärande språket svenska, och dessutom ska personer med andra modersmål ges tillgång till sina modersmål.

Som grundregel ska myndigheter använda svenska, och språket ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Detta gäller förstås också i de fall myndigheten använder andra språk än svenska.

Språkpolitik från 1500-talsbibel till 2009 års språklag

Svensk språkpolitik kan sägas börja på 1500-talet då Bibeln gavs ut på svenska för första gången. Detta var en så stor språkhändelse att man brukar säga att det innebar övergången från fornsvenska till nysvenska, även om språket förstås skiljer sig mycket från dagens talade och skrivna svenska. På 1600- och 1700-talet var Karl XI och Karl XII pådrivande för att svenska präster och ämbetsmän skulle använda svenska och undvika lånord från bland annat franskan, som då hade större inflytande på svenskan än engelskan.

Under 1700- och 1800-talet gavs det ut flera handböcker i svensk stavning och grammatik, Svenska Akademien instiftades och påbörjade arbetet med sin kända historiska ordbok, Svenska Akademiens ordbok. Dessutom inrättades folkskolan för alla barn, vilket ökade läs- och skrivkunnigheten. Under 1900-talet blev det offentliga språket alltmer uppmärksammat genom utredningar, skrivregler och institutioner som Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och Svenska språknämnden. Även andra språk än svenska, som samiska och svenskt teckenspråk, fick officiell status på 1970- och 1980-talet.

Den samhällliga utvecklingen har också påverkat språksituationen i Sverige. Exempelvis reser människor mer nu för tiden, engelskans ställning har stärkts, särskilt inom forskning och högre utbildning, och en ökad invandring har lett till att det talas många fler språk i Sverige idag.

Alla dessa språkpolitiska områden fördes så småningom samman i språklagen, som gäller för alla organisationer i offentlig verksamhet. Det mer omedelbara förarbetet till lagen gjordes på 1990-talet

då det kom både en utredning om minoritetspolitik och ett regeringsuppdrag om handlingsprogram för svenska språket. Sverige skrev på Europarådets konventioner om nationella minoriteter och minoritetsspråk, som trädde i kraft år 2000, och som nämnts tidigare antogs de övergripande målen för språkpolitiken år 2005.

Språklagen har inte ändrats sedan sin tillkomst 2009, men flera andra lagar, till exempel minoritetslagen och skollagen¹, som preciserar språkliga rättigheter för individen och skyldigheter för myndigheter har reviderats och blivit mer specifika.

Språklagen gäller alla organisationer i offentlig verksamhet

Språklagen gäller ”det allmänna”, det vill säga:

- kommuner, regioner och statliga myndigheter
- beslutande politiska församlingar: riksdagen, regionfullmäktige och kommunfullmäktige
- statliga, regionala och kommunala bolag
- föreningar, stiftelser eller enskilda personer som utför myndighetsuppgifter, eller som ägs och styrs av stat, region eller kommun.

Språklagens bestämmelser gäller alltså även privata aktörer som bedriver verksamhet på statens, regionens eller kommunens uppdrag. Vanliga exempel på bolag som ägs och styrs av stat, region eller kommun är bostadsbolag, elbolag och företag som tillhandahåller kollektivtrafik. Alla dessa verksamheter är skyldiga att följa språklagens bestämmelser. Som tidigare nämnts kallas alla dessa organ av praktiska skäl *myndigheter* i den här vägledningen.

1. Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk och Skollag (2010:800).

Språklagen gäller all kommunikation inom och mellan myndigheter, men ur demokratisk synvinkel är språklagens intentioner särskilt viktiga i kontakterna mellan myndigheter och enskilda. Den kräver att myndigheter reflekterar över hur språket används på myndigheten och anpassar språket till den man kommunicerar med.

Språklagen säger också att det allmänna har en skyldighet att ge den enskilde tillgång till språk. Det innebär en skyldighet att se till att alla invånare, oavsett modersmål eller eventuell funktionsnedsättning, får möjlighet att lära sig svenska. Men det handlar också om att personer med andra modersmål än svenska ska få använda och utveckla sitt modersmål. För barn och unga kan detta ske genom skolans modersmålsundervisning och studiehandledning på modersmålet.

JO kan pröva om myndigheter uppfyller språklagen

Språklagen talar om vilka skyldigheter det allmänna har men innehåller inte några straffbestämmelser. Den som anser eller misstänker att en myndighet bryter mot språklagen, kan anmäla detta till Justitieombudsmannen (JO) som eventuellt prövar ärendet². Om JO finner att en myndighet begått en allvarlig felaktighet, till exempel tillämpat språklagen på fel sätt, uttalar JO kritik mot den myndigheten. Myndigheten förväntas då rätta till felet.

Språklagen innehåller allmänna regler och följs upp av Isof

Språklagen är en ramlag, vilket betyder att det är en allmänt formulerad lag som anger principer och mål inom ett visst rättsområde. I språklagens fall är rättsområdet språkval och språkanvändning i den

2. JO väljer själv vilka ärenden som tas upp för prövning.

offentliga sektorn, eller ”det allmänna” som det heter i lagtexten. Myndigheter på nationell, regional och lokal nivå förväntas alltså förhålla sig till det som står i språklagen i alla situationer som innefattar språkanvändning och språkval.

Institutet för språk och folkminnen (Isof) har regeringens uppdrag att följa upp språklagen och är en expertmyndighet som ska ge råd, stöd och information till myndigheterna om hur de bör tolka språklagen i olika situationer. På Isofs webbplats finns mer material till stöd för arbete med språklagens olika delar.

Lagen visar alltså vilken riktning språkpolitiken ska ha men innehåller inga detaljregler om hur målen ska uppnås.

Andra lagar och förordningar kan precisera språklagen

Språklagen är också en så kallad subsidiär lag, vilket innebär att om det redan finns en annan lag eller förordning som innehåller mer detaljerade regler än språklagen så är det den lagen eller förordningen som gäller. Den lagstiftning som innehåller mer specifika bestämmelser inom ett område genomgår oftare förändringar i förhållande till ramlagens paragrafer, som förväntas vara mer hållbara över tid.

De mer precisa lagarna eller förordningarna kan antingen innehålla mer långtgående bestämmelser som går i samma riktning som språklagen, eller bestämmelser som innebär undantag från språklagen. Ett exempel på det första är paragraf 5b i minoritetslagen som anger att ”alla regioner och kommuner ska anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete”. Denna paragraf kan sägas vara en precisering av språklagens paragraf 8: ”Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken.”

En bestämmelse som i stället utgör ett undantag från språklagen finns exempelvis i förvaltningslagen (2017:900), som anger allmänna regler för myndigheters arbete. Paragraf 13 i förvaltnings-

lagen säger att en myndighet är skyldig att anlita tolk eller översättare när myndigheten har kontakt med någon som inte behärskar svenska. Denna bestämmelse kan sägas vara ett undantag från språklagens paragraf 10, som säger att ”språket i domstolar, förvaltningsmyndigheter³ och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet är svenska”. Andra lagar som innehåller preciseringar av myndigheters skyldigheter är exempelvis skollagen och bibliotekslagen.

Språklagens karaktär som subsidiär lag innebär alltså att det är möjligt att stifta nya lagar, eller göra förändringar i redan existerande lagar, som innehåller förstärkningar eller undantag från språklagen. Men all ny lagstiftning måste förhålla sig till det som står i språklagen. Utgångspunkten är att nya lagar och förordningar ska stämma överens med det som står i språklagen, och bara om det finns särskilt starka skäl kan riksdag och regering godkänna nya lagar och förordningar som går emot det språklagen säger.

Språklagen reglerar olika språks ställning i Sverige

Ett av språklagens huvudsyften är att ange olika språks formella ställning i Sverige och därmed vilka skyldigheter som myndigheter har att använda och främja språken.

I språklagen delas språken in i tre olika nivåer sett till deras formella ställning:

- svenskan
- de nationella minoritetsspråken och svenskt teckenspråk
- övriga minoritetsspråk.

Att språk har olika formell ställning i Sverige innebär inte att språken är olika mycket värda, utan att de har olika användningsområden.

3. *Förvaltningsmyndighet* är ett samlingsbegrepp för samtliga myndigheter utom regeringen och domstolarna.

Att svenskan ges den starkaste ställningen i språklagen är tydligt. De flesta paragrafer i språklagen rör det svenska språket. Språklagen anger att svenskan är huvudspråket (§ 4), det språk som alla som bor i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden (§ 5). Svenska är förvaltningspråk i Sverige, det vill säga det språk som myndigheter i regel förväntas använda i sitt arbete (§ 10). Det allmänna är skyldigt att se till att svenskan används och utvecklas (§ 6).

Finska, jiddisch, meänkieli, romska och samiska kan sägas befinna sig på en nivå strax under svenskan. Språklagen ger dessa fem språk en särställning bland Sveriges minoritetsspråk genom statusen som nationella minoritetsspråk (§ 7). Det allmänna är därmed skyldigt att skydda och främja de nationella minoritetsspråken (§ 8). Det allmänna ska också se till att den som tillhör en nationell minoritet ska kunna lära sig, använda och utveckla sitt nationella minoritetsspråk (§ 14–15).

Svenskt teckenspråk kan sägas ha samma formella ställning som de nationella minoritetsspråken i språklagen. Formuleringarna om svenskt teckenspråk är exakt desamma som för de nationella minoritetsspråken (se § 7, 8, 14 och 15). Däremot har svenskt teckenspråk inte fått status som nationellt minoritetsspråk. Detta medför att de mer specifika rättigheter som talare av de nationella minoritetsspråken har enligt minoritetslagen och andra lagar, inte gäller för svenskt teckenspråk.

Den tredje nivån, som nämns i de sista paragraferna, rymmer ett mer allmänt främjande av övriga språk i Sverige. Språklagen anger att den som har ett annat modersmål än de språk som redan nämnts i lagtexten ska ges möjlighet att utveckla och använda sitt modersmål (§ 14–15).

Det svenska språket

De flesta av språklagens paragrafer handlar om svenska språket. Paragraferna om svenskan innefattar både bestämmelser som har språket i fokus och sådana som utgår från språkbrukaren.

Svenska är huvudspråk

Språklagen slår fast att svenska är *huvudspråk* i Sverige. Valet av benämningen huvudspråk är ett sätt att betona att svenskan har den mest centrala positionen i samhället. I ett mångspråkigt samhälle kan det vara viktigt med ett språk som är samhällets gemensamma. Samtidigt påminner benämningen om att det även finns andra språk i Sverige att ta hänsyn till.

§ 4
Svenska är huvudspråk i Sverige.

Lagen säger också att svenska är samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden. Det betyder att svenskan ska kunna användas inom arbetslivet, hos myndigheter och domstolar, inom skolundervisningen och i andra offentliga sammanhang. Därför har myndigheter ett särskilt ansvar att utveckla terminologin på sitt område. Samtidigt kan det inom en del samhällsområden, till exempel utbildning och forskning, vara viktigt att använda och utveckla andra språk parallellt med svenskan.

§ 5
Som huvudspråk är svenskan samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden.

Som huvudspråk kan svenskan också fungera som gemensamt språk för människor med sinsemellan olika modersmål. Sam-

tidigt ska människor med ett annat modersmål än svenska ges möjlighet att utveckla och använda det språket, jämsides med svenskan.

Det offentliga språket ska vara svenska

Att språklagen säger att svenskan ska kunna användas inom alla samhällsområden betyder att myndigheter ska använda svenska språket i alla de situationer där det är möjligt. Det är viktigt

för att svenskan ska kunna utvecklas och förnyas. Ju fler sammanhang svenskan används i, desto mer utvecklas språket inom olika områden.

Grundregeln är att svenska är myndigheternas arbetspråk. När föreningar eller företag har uppgifter i offentlig verksamhet gäller samma sak för dem. I den del av myndigheters arbete som består av myndighetsutövning produceras en mängd dokument, till exempel beslut, domar, protokoll, föreskrifter och verksamhetsberättelser. Att denna typ av dokument är allmänna handlingar och att de skrivs på svenska är viktigt, eftersom det underlättar medborgarnas insyn i myndighetens verksamhet. Vem som helst ska kunna begära ut dokumenten och läsa dem. Man ska kort sagt kunna ta tillvara sina rättigheter och fullgöra sina skyldigheter på svenska.

I vissa situationer är det tillåtet att använda andra språk än svenska. När det inte rör myndighetsutövning är bestämmelsen om svenska som förvaltningspråk mer flexibel. Användningen av engelska är vanlig inom många samhällsområden, också inom den offentliga sektorn, och ibland kan det vara motiverat. Expertmyndigheter producerar till exempel ofta studier och rapporter med hjälp av utländska forskare. Det är dock viktigt att dessa översätts, helt eller delvis, så att de bidrar till att människor i Sverige kan förstå relevanta fakta och diskutera viktiga samhällsfrågor på svenska.

§ 6

Det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas.

I de fall då det saknas en svensk motsvarighet till exempelvis en yrkestitel, är myndigheterna skyldiga att arbeta för att ta fram en sådan, i samråd med andra inom verksamhetsområdet.

Det kan finnas särskilda skäl att använda andra språk än svenska, till exempel när en myndighet ska kommunicera med en målgrupp som inte behärskar svenska. I vissa fall är det också nödvändigt att använda tolk eller att översätta material. Även om allmänna handlingar generellt ska skrivas på svenska finns det ingenting som hindrar att myndigheter därefter låter översätta till andra språk om det behövs.

Alla ska ges möjlighet att lära sig svenska

Språklagen säger att det allmänna ska se till att alla som bor i Sverige har möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska, det vill säga få tillgång till det svenska språket. Förutom det självklara att barn med svenska som modersmål ska få utveckla sitt språk, genom att öva på att läsa, tala och skriva svenska, så ska både barn och vuxna som invandrat från andra länder ges möjlighet att lära sig svenska. Detta är viktigt för att de ska kunna delta i det svenska samhällslivet.

§ 14

Var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. [...]

Barn med andra modersmål än svenska har rätt att få undervisning i svenska som andraspråk i skolan om de behöver det. Rätten gäller även asylsökande barn och vissa andra elever, och det är rektor på skolan som beslutar baserat på varje elevs behov. Det har funnits en envis myt att modersmålsundervisning kan störa inläringen av svenska, men den har inget stöd i forskningen. Tvärtom är det viktigt att en elev med ett annat modersmål får tillgång till sitt starkaste språk parallellt med inläringen av svenska, så att eleven inte riskerar ett kunskapsglapp. Det kan ske via skolans modersmålsundervisning eller studiestöd på modersmålet.

Vuxna invandrare har rätt till undervisning i svenska för invandrare (sfi). I första hand är det hemkommunen som är ansvarig för att ordna sfi och motivera dem som har rätt att delta att göra det. Böcker och andra läromedel ska vara gratis eller till obetydlig kostnad. Skollagen specificerar också att sfi ska vara en viss mängd timmar och att huvudmannen för utbildningen ska verka för att den ges på tider som är anpassade efter elevens behov och med möjligheter att öva i arbetslivet.

Att ha tillgång till det svenska språket är en förutsättning för att kunna delta i det offentliga samtalet, att föra en dialog med myndigheter och andra makthavare och att hävda sina rättigheter. Men alla har inte samma förutsättningar att tillgodogöra sig det svenska språket. Det gäller inte bara personer som invandrat till Sverige och som har andra modersmål än svenska utan också personer med vissa funktionsnedsättningar, som kan behöva anpassningar av myndighetsspråket. Myndigheter bör därför arbeta för att underlätta tillgången till svenska för dessa grupper. Detta kan man göra genom att presentera information på till exempel lättläst svenska, i punkt-skrift eller med hjälp av bilder och videoklipp.

Svenska ska användas i internationella sammanhang

Språklagen slår fast att svenska är Sveriges officiella språk i internationella sammanhang och att språkets ställning vid sådana tillfällen ska värnas, särskilt inom EU. Det innebär att svenska ska användas, muntligen och skriftligen, i de situationer då det är möjligt.

Att värna svenskans ställning inom EU ger språket förutsättningar att utvecklas genom att det används i internationella sammanhang. Men det handlar också om att skapa de bästa förutsättningarna för Sveriges deltagande. Att få använda det språk man behärskar bäst ger i regel bättre förutsättningar att kunna delta i offentliga

debatter och diskussioner på lika villkor, och därmed också hävda nationella intressen.

I praktiken handlar det om att svenska ska användas då det ges tillfälle att använda sig av tolkning, om det inte finns särskilda skäl att använda något

annat språk. Att svenskspråkiga ska kunna använda svenska i kontakter med EU:s institutioner är dessutom en viktig princip för att öka insynen för medborgare i EU-arbetet.

På nästa sida följer tips på vad myndigheter kan göra för att uppfylla språklagens bestämmelser.

§ 13

Svenska är Sveriges officiella språk i internationella sammanhang. Svenskans ställning som officiellt språk i Europeiska unionen ska värnas.

Tips för svenska språket

Kom igång

- Se till att det finns en sammanfattande beskrivning av myndigheten, dess viktigaste uppdrag och verksamhet på svenska och att den är lätt att hitta. Det ökar tillgängligheten och underlättar vid översättning.
- Fundera på om informationen bör anpassas till andra format än text, till exempel bilder och filmer, eller göras tillgänglig i lättläst form.
- Var uppmärksam på användningen av engelska termer. Använd till exempel rikstermbanken.se eller Språkrådets lista *Engelska ord på svenska* på isof.se som innehåller svenska motsvarigheter till engelska ord och uttryck. Om ni behöver ta fram egna termer på svenska finns fler tips i kapitlet om terminologi.

Gå vidare

- Gör en inventering av texter som skrivs på arbetsplatsen och reflektera över språkvalet. Dokument som tillhör verksamhetens kärnområde ska vara skrivna på svenska (men kan vid behov översättas till andra språk). Finns det texter på myndigheten som är skrivna på andra språk och som borde översättas till svenska, helt eller delvis?
- Granska användningen av engelska namn på avdelningar, titlar, projekt och andra delar av verksamheten och överväg alternativ på svenska.
- Ta fram en språkpolicy som tydliggör myndighetens mål och arbetssätt för språkarbetet. Det är ofta ett bra tillfälle att identifiera behov hos kollegor och målgrupper. Det kan också bidra till att öka medvetenheten om språkfrågor i ledningen och på myndigheten generellt.

De nationella minoritetsspråken

Språklagen anger att de nationella minoritetsspråken i Sverige är finska, jiddisch, meänkieli⁴, romani chib (eller *romska* som vi hädanefter kallar det)⁵ och samiska⁶. Svenskt teckenspråk är inte ett nationellt minoritets-

språk, men det har motsvarande ställning i språklagen även om skyddet i andra lagar kan skilja sig åt (se nästa kapitel). Staten skrev år 1999 under Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och har därmed förbundet sig att särskilt stödja minoriteterna och deras språk, eftersom de tillhör Sveriges kulturarv.

Språken har historiskt motarbetats på olika sätt, vilket bidragit till deras utsatta situation. Idag pågår en språkbytesprocess, vilket betyder att flera generationer har tappat sina språkkunskaper och de yngre nu endast (eller mest) talar svenska, eftersom de inte har fått möjlighet att lära sig sitt nationella minoritetsspråk. En viktig insats från samhällets sida är därför att vidta medvetna åtgärder för att fler ska kunna lära sig, använda och utveckla språken så de får nytt liv. Detta kallas för revitalisering.

De fem nationella minoriteterna judar, romer, samer⁷, sverigefinnar och tornedalingar⁸ valdes utifrån kriterierna att de har histo-

§ 7

De nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.

4. Den äldre benämningen för meänkieli, *tornedalsfinska*, bör inte längre användas.

5. Några av de större romska dialekterna i Sverige är kelderash, arli, gurbeti och lovri, medan resanderomska och kaleromska är äldre inhemska dialekter med färre talare idag.

6. I Sverige talas fem samiska språk: nord-, lule-, pite-, ume- och sydsamiska. Sametinget har regeringens uppdrag att följa samiskans utveckling i Sverige.

7. Samerna har också status som urfolk i Sverige.

8. Benämns numera *tornedalingar*, *kväner* och *lantalaïset*.

riska eller långvariga band med Sverige, en uttalad samhörighet, en icke-dominerande ställning i samhället, en språklig, traditionell eller kulturell tillhörighet och en vilja och strävan att behålla sin identitet.

De fem språken fick status som nationella minoritetsspråk eftersom de av hävd talats i Sverige, skiljer sig från svenskan och för att antalet talare av respektive språk är tillräckligt många för att motivera konventionsskyddet. I synnerhet ska barns rättigheter till sitt språk stärkas, eftersom det är genom barnen som språken kan leva vidare.

De nationella minoritetsspråken ska skyddas och främjas

I språklagen står det att Sveriges nationella minoritetsspråk ska skyddas och främjas. Att *skydda* de nationella minoritetsspråken innebär först och främst att en myndighet inte får förbjuda minoritetsspråkstalare att använda sina språk. Detta gäller inte bara de nationella minoritetsspråken utan även andra språk⁹. Formuleringen att *främja* de nationella minoritetsspråken betyder att myndigheterna ska arbeta aktivt för att stärka språken.

Det allmänna ska ge den som tillhör en nationell minoritet möjlighet att lära sig, utveckla och använda det nationella minoritetsspråket. Språklagen innehåller dock ingen detaljerad infor-

§ 8

Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken.

9. Rätten att använda sitt språk offentligt och privat samt förbud mot diskriminering på grund av språk anges bl.a. i FN:s förklaring om rättigheter för personer som tillhör nationella eller etniska, religiösa och språkliga minoriteter (1992) samt i Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter (1995).

mation om myndigheternas skyldigheter. I minoritetslagen preciseras däremot rätten att använda de nationella minoritetsspråken i kontakt med kommuner, regioner, myndigheter, domstolar och äldreomsorg. Även skollagen preciserar

språklagen vad gäller krav på modersmålsundervisning, där nationella minoritetsspråk har en starkare ställning än andra minoritetsspråk. Därför tar vi upp några exempel från just dessa lagar här.

Först kommer exempel som gäller alla fem språken, sedan några som gäller finska, meänkieli och samiska. Dessa tre språk har en särskild koppling till vissa geografiska områden, så kallade förvaltningsområden. Det är kommuner och regioner där ett eller flera av de tre språken har ett extra starkt skydd, i enlighet med konventionerna. Inom förvaltningsområdet för samiska har samisktalande särskilt starka rättigheter, och detsamma gäller för finska och meänkieli inom deras respektive förvaltningsområden. Jiddisch och romska har inte knutits till särskilda geografiska områden i Sverige. Därför har myndigheter mer allmänt formulerade skyldigheter gentemot talare av de språken.

§ 14

[...] Den som tillhör en nationell minoritet [ska] ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket. [...]

Alltid mål och riktlinjer, information och inflytande

Enligt minoritetslagen ska varje kommun och region ta fram mål och riktlinjer för sitt arbete med att främja de nationella minoriteterna och deras språk. Kommuner, regioner och myndigheter är också skyldiga att informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter och ge dem möjlighet till inflytande i frågor som berör dem. Tillsammans innebär detta att kommuner, regioner och myndigheter måste ha ett aktivt arbete för att undersöka behov och nå ut med information. Detta gäller alla fem nationella minoritetsspråk.

Information om rättigheter för nationella minoriteter kan se ut på olika sätt. Till exempel kan en kommun lägga ut information om rätten till modersmålsundervisning på sin

webbplats, en myndighet kan ta fram faktablad om vaccination på de nationella minoritetsspråken och en vårdcentral eller ett bibliotek kan sätta upp skyltar på de olika språken.

Rättigheter till modersmålsundervisning och äldreomsorg är särskilt specificerade i lag och viktiga att informera kring. I princip ska alla kommuner erbjuda modersmålsundervisning på alla nivåer utifrån lärtillgång. Inom äldreomsorgen ska äldre ha tillgång till personal som behärskar deras nationella minoritetsspråk, om kommunen har sådan personal (i förvaltningsområden för ett språk måste det finnas). För att kunna uppfylla lagen och ge god service på olika områden kan det alltså vara nödvändigt att värdera meriter i nationella minoritetsspråk vid rekrytering till relevanta tjänster. Mer detaljer finns i minoritetslagen och skollagen.

Myndigheter ska också ge nationella minoriteter inflytande i frågor som rör dem. Det innebär att när en kommun ska fatta beslut som rör någon av de nationella minoriteterna, till exempel att starta en förskoleavdelning med finsk inriktning, så ska kommunen informera och diskutera detta med sverigefinnar i kommunen. Samråd ska ske genom strukturerad dialog, vilket betyder att samråd ska planeras och hållas så att de ger möjlighet till reellt inflytande.

Det finns olika sätt att samråda på. Man kan ta kontakt med lokala föreningar, sätta ihop en referensgrupp eller via enkäter eller andra metoder undersöka behoven hos minoriteterna. Det kan underlätta – både för myndigheten och minoriteten – om man samarbetar med andra myndigheter kring undersökningar och samråd.

Särskilt barns och ungas användning av det egna språket ska

§ 15

Det allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk enligt 14 §.

främjas och de ska få inflytande genom särskilt anpassade former. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor har tagit fram en vägledning för hur samråd kan anpassas för barn och unga.

Starkare rättigheter till modersmålsundervisning

Elever som tillhör en nationell minoritet har starkare rättigheter till modersmålsundervisning än andra¹⁰. Till exempel räcker det med att en enda elev ansöker om modersmålsundervisning för att en kommun ska vara skyldig att ordna det, om det finns en lämplig lärare. Barn till föräldrar som till exempel räknar sig som samer ska kunna få undervisning i samiska även om föräldrarna inte talar samiska i hemmet. En anledning är att många föräldrar som identifierar sig som tillhörande en nationell minoritet inte själva kan lära sina barn språket eftersom tidigare generationer hindrats från att tala det eller tappat det av andra skäl.

För samtliga språk gäller dock att kommunen ska hitta en lämplig lärare. Detta kan ofta ställa till problem eftersom det råder brist på lärare i de nationella minoritetsspråken. Det är därför viktigt att bidra till bättre möjligheter för modersmålsundervisning i de nationella minoritetsspråken, exempelvis genom åtgärder som fjärrundervisning för elever eller stipendier för vidareutbildning för lärare.

Det är lätt att förstå hur viktigt det är att kommunen aktivt informerar om rätten till modersmålsundervisning när många inte pratar språket hemma och kanske inte kommer på tanken att fråga om möjligheten finns förrän de får veta om det. Ett sätt är att vid val till förskola eller andra skolnivåer helt enkelt fråga alla föräldrar om de önskar modersmålsundervisning för sina barn. Detta är i vissa fall obligatoriskt, som vi ska se i nästa avsnitt.

10. Skollag (2010:800) och skolförordning (2011:185).

Ännu starkare skydd i förvaltningsområden

Kommuner och regioner kan anmäla sig som förvaltningsområde för ett eller flera av språken finska, meänkieli och samiska. Inom förvaltningsområdet finns enligt minoritetslagen ännu starkare rättigheter att använda språket hos myndigheter och domstolar, liksom i förskola och äldreomsorg. Exempelvis har myndigheter där en skyldighet att aktivt fråga föräldrar om de önskar plats i förskola på respektive språk liksom att erbjuda en sådan plats. De måste alltså se till att det finns personal med kunskaper i språket.

Även för äldreomsorgen gäller starkare rättigheter i förvaltningsområden, där den som begär det ska få hela eller väsentliga delar av omsorgen på respektive språk. Men både i och utanför förvaltningsområden ska alla som söker äldreomsorg informeras om sina rättigheter för alla fem språken. Till exempel måste ett förvaltningsområde för finska erbjuda äldreomsorg på finska, men om det finns språkkunnig personal måste de också erbjuda äldreomsorg på de fyra andra språken, precis som kommuner och regioner som inte är förvaltningsområden.

Att synliggöra är också att främja

Myndigheter kan också främja de nationella minoritetsspråken genom att synliggöra dem på olika sätt. Vägskyltar med ortnamn på nationella minoritetsspråk, skyltar på och i offentliga byggnader och lokaler, och telefonsvararmeddelanden där man kan välja språken är olika sätt att synliggöra dem. Det kan också handla om att ha anställd personal som talar språken, att använda hälsningsfraser på offentliga möten, att anordna kulturarrangemang som körverksamhet och uppläsningar eller att uppmärksamma traditionella högtidsdagar. Genom att de nationella minoritetsspråken syns, stärks också de nationella minoriteternas identitet och allmänhetens medvetenhet ökar.

De flesta i Sverige som talar finska, jiddisch, meänkieli, romska eller samiska behärskar också svenska. De förstår alltså myndig-

hetstexter på svenska och kommunicerar mestadels på svenska. Nyanlända personer med till exempel finska eller romska som modersmål kan dock vara ett undantag. Men ju fler möjligheter minoritetsspråkstalare får att använda sitt språk i kontakter med myndigheter och andra offentliga organ, desto större chans har språket att leva vidare och utvecklas. Att en kommun använder till exempel meänkieli i sin kommunikation har alltså ett värde både för den som talar det och för språket självt, i och med att samhällstermer på meänkieli då utvecklas.

Revitalisering handlar också om att tillämpa ett minoritetsperspektiv på hela myndigheten: att utbilda personal om de nationella minoriteternas ställning och rättigheter enligt språklagen och minoritetslagen, och att ha med minoritetsperspektivet i samhällsplanering och beslutsfattande.

På nästa sida följer tips på vad myndigheter kan göra för att uppfylla språklagens bestämmelser.

Tips för nationella minoritetsspråk

Kom igång

- Synliggör de nationella minoritetsspråken, till exempel genom att översätta grundläggande information om myndighetens verksamhet, de mest använda webbformulären och blanketterna, och information som särskilt berör minoriteterna. På isof.se hittar du utbildningsmaterial och länkar som kan vara till hjälp.
- Se till att information på språken och om rättigheterna är lätt att hitta på webbplatsen, till exempel under en språksymbol eller i anslutning till de svenska texterna inom samma område.
- Sprid kunskap inom myndigheten om nationella minoriteter och myndighetens skyldigheter, bland annat genom att informera om språklagen och minoritetslagen. Prioritera tjänstepersoner i ledande ställning och förtroendevalda. Länsstyrelsen i Stockholms webbutbildning och material finns på minoritet.se.

Gå vidare

- Undersök vilka behov av insatser för minoriteternas tillgång till språk och kultur som finns i ert verksamhetsområde. Ta hjälp av samråds- eller referensgrupper, om möjligt. Samordna gärna samråd med andra myndigheter. Metodstöd för samråd finns både hos Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (mucf.se) och Myndigheten för delaktighet (mfd.se).
- Ta med minoriteternas perspektiv i beslutsfattande och samhällsplanering.
- Undersök befintliga språkkunskaper inom myndigheten. Premiera språkkunskaper i de nationella minoritetsspråken vid nyanställningar och underlätta vidareutbildning i språken.
- Synliggör de nationella minoritetsspråken på andra sätt, exempelvis i informationsmaterial, nyhetsbrev och kulturevenemang.

Det svenska teckenspråket

I Sverige talas det olika tecknade språk men språklagens skydd avser bara det svenska teckenspråket.

I språklagen har svenskt teckenspråk motsvarande ställning som de nationella minoritetsspråken, men i andra lagar kan skyddet skilja sig åt. Dövas och hörselskadades rättigheter till stöd för utbildning i teckenspråk, språklig identitet och dövas kultur slås också fast i FN:s

konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, som började gälla i Sverige år 2009.

§ 9

Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja det svenska teckenspråket.

Det svenska teckenspråket ska skyddas och främjas

Enligt språklagen har myndigheter en skyldighet att skydda och främja det svenska teckenspråket. Några viktiga institutioner är till exempel förskolan, skolan och regionernas hörselvårdsenheter. Att *skydda* det svenska teckenspråket innebär först och främst att en myndighet inte får förbjuda eller försvåra användandet av teckenspråk. Att *främja* det svenska teckenspråket innebär att myndigheter ska arbeta aktivt för att stärka språket.

I familjer där föräldrarna är hörande och inte teckenspråkiga överförs det svenska teckenspråket främst i teckenspråkiga miljöer utanför familjen, det vill säga där språket används. Sådana miljöer kan vara förskolor och specialskolor där teckenspråkiga barn får komma i kontakt med andra teckenspråkiga barn och vuxna. Språket och kulturen överförs också inom sociala nätverk med den teckenspråkiga gruppen, som består av döva och hörselskadade, liksom hörande personer. Därför har det allmänna ett särskilt ansvar för att tillhandahålla teckenspråkiga miljöer, så att språket kan

leva vidare. Det gäller också att utbilda personal om och i svenskt teckenspråk, så att kompetensen i teckenspråk ökar i samhället.

Ett sätt att främja det svenska teckenspråket är att synliggöra språket och skapa nya möjligheter att använda det. I praktiken kan det till exempel handla om att publicera översättningar till svenskt teckenspråk (filmer) på webbplatser eller använda teckenspråkstolk i offentliga sammanhang.

Men att främja handlar också om att tillämpa dövas och hörselskadades perspektiv överlag. Den kompetens som finns hos döva och hörselskadade som rör deras språkliga situation och livssituation – även kallad dövkompetens – behöver tas till vara inom yrkeslivet.

Teckenspråkiga ska ges inflytande

Myndighetsbeslut som rör teckenspråkiga ska, enligt FN-konventionen, fattas i samråd med teckenspråkiga eller deras intresseorganisationer om möjligt. Om det inte finns förutsättningar att bilda referens- eller samrådsgrupper kan man via enkäter eller andra metoder undersöka behoven hos teckenspråkiga. Det kan vara en fördel för myndigheter inom samma verksamhetsområde att samarbeta om samrådsgrupper och kartläggningar. Även barnkonventionen understryker rätten för barn att ha inflytande i frågor som rör dem, att använda sitt språk och att stärka sin identitet. Det finns metodstöd för hur myndigheter kan samråda med civilsamhället generellt och med särskilt fokus på barn och unga, både från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och från Myndigheten för delaktighet.

Den enskildes tillgång till teckenspråk

Den som är döv eller hörselskadad eller av andra skäl har behov av teckenspråk ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket.

De allra flesta döva och hörselskadade barn har hörande föräldrar som inte är teckenspråkiga, vilket betyder att det svenska teckenspråket inte överförs i första hand från förälder till barn, utan via andra teckenspråkiga personer. För att barnen ska kunna lära sig,

§ 14

[...] Den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk [ska] ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket. [...]

använda och utveckla det svenska teckenspråket är det viktigt att det finns förskolor och skolor som erbjuder en teckenspråkig miljö. De förskolor och skolor som kan erbjuda svenskt teckenspråk är dock få idag, och ofta har barnen lång resväg till skolorna. Det är viktigt att kommunerna samarbetar och gör det möjligt för familjer att söka förskoleplacering i grannkommuner ifall de önskar det.

Språklagens formulering ”den som av andra skäl har behov av teckenspråk” avser hörande barn med språkstörning¹¹, föräldrar, syskon och andra nära anhöriga till döva barn samt hörande barn som har döva eller hörselskadade föräldrar. Möjligheten att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket gäller även dessa grupper. Särskilt viktigt är det för gruppen hörande barn till döva och hörselskadade föräldrar, eftersom det svenska teckenspråket är deras modersmål.

Utbildningsbehovet ser dock olika ut för grupperna. Hörande barn till döva och hörselskadade föräldrar kan få modersmålsundervisning i skolan. För hörande föräldrar och nära anhöriga till döva och hörselskadade barn är det svenska teckenspråket ett nytt språk, och de har rätt att gå en statlig teckenspråksutbildning med CSN-stöd. Hörande barn som har döva föräldrar eller döva syskon kan också få tecken-

11. Personer med språkstörning har en nedsatt språklig förmåga. Det kan handla om problem att förstå vad andra säger, att tala så att andra förstår, eller bådadera. Källa: Specialpedagogiska skolmyndigheten ([spsm.se](https://www.spsm.se)), och [1177.se](https://www.1177.se).

språksutbildning via Specialpedagogiska skolmyndigheten. För många hörande barn med språkstörning kan det svenska teckenspråket vara nyckeln till språklig utveckling.

På nästa sida följer tips på vad myndigheter kan göra för att leva upp till språklagens bestämmelse om att skydda och främja svenskt teckenspråk.

§ 15

Det allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk enligt 14 §.

Tips för svenskt teckenspråk

Kom igång

- Synliggör svenskt teckenspråk, till exempel genom att översätta grundläggande information om teckenspråkigas rättigheter och myndighetens verksamhet till svenskt teckenspråk på er webbplats.
- Se till att det är lätt att hitta teckenspråkig information, till exempel genom att ha länkar bland ”andra språk” på webbplatsen.
- Sprid kunskap inom myndigheten om svenskt teckenspråk, bland annat genom att informera om språklagen. Prioritera tjänstepersoner i ledande ställning och förtroendevalda. På isof.se finns utbildningsmaterial och länkar som kan vara till hjälp.

Gå vidare

- Undersök vilka behov som finns bland teckenspråkiga i kommunens verksamhetsområde eller inom myndighetens målgrupp. Ta kontakt med teckenspråkiga, till exempel via organisationer, och överväg att bilda en referensgrupp inom ert ansvarsområde. Metodstöd för samråd finns både hos Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (mucf.se) och Myndigheten för delaktighet (mfd.se).
- Ta med teckenspråkiga personers perspektiv i beslutsfattande och samhällsplanering men även i kulturevenemang och informationskampanjer.
- Gör kunskap i svenskt teckenspråk meriterande vid rekrytering till tjänster som påverkar teckenspråkiga barn och vuxna.
- Synliggör svenskt teckenspråk även på andra sätt, exempelvis vid konferenser och webbseminarier, i nyhetsbrev och kulturevenemang.

Klarspråk i det offentliga språket

Vårdat, enkelt och begripligt

Att myndigheters språk ska vara begripligt för invånarna är ett självklart krav. Inte minst är det viktigt av rättssäkerhetsskäl och av demokratiska skäl att människor förstår myndigheters information och beslut. Språket ska inte vara ett hinder för att ta del i samhällslivet, att förstå beslut eller att engagera sig i samhällsfrågor. Medborgarnas förtroende för myndigheter stärks också om språket är klart och begripligt.

§ 11

Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt.

För den enskilda myndigheten innebär språklagen att man regelbundet ska se över språkanvändningen på arbetsplatsen och att man ska arbeta aktivt med klarspråk. Kravet på ett vårdat, enkelt och begripligt språk gäller inte bara den information som riktar sig till myndighetens externa mottagare, utan även interna dokument och i kontakten myndigheter emellan. Det gäller inte bara det skrivna språket utan även det talade.

Med ett *vårdat* språk menas att språket ska följa den officiella språkvårdens rekommendationer. Ett *enkelt* språk innebär att avsändaren undviker krånglig meningsstruktur, svårbegripliga ord, ålderdomliga uttryck, onödiga förkortningar och facktermer som inte förklaras.

Med *begripligt* språk menas att språket ska vara anpassat till de tänkta mottagarna så att de har goda förutsättningar att förstå. Den som skriver ska tänka på läsarna när hen exempelvis väljer ut vilken information en text ska innehålla, i vilken ordning innehållet ska presenteras, hur texten ska delas in i stycken och vilka rubriker som ska användas.

Även den grafiska utformningen ska vara tydlig och genomtänkt.

Låt layouten vara luftig. Använd gärna punktlister och mellanrubriker.

Begripliga texter minskar risken för missförstånd. Det innebär att myndigheter sparar både tid och pengar på att inte i onödan behöva svara på frågor, komplettera texter eller reda ut missförstånd på grund av att texter är krångligt skrivna.

Underlättar vid översättningar och särskilda behov

Kravet på klarspråk i offentliga verksamheter gäller alla språk, även översatta texter och texter som är producerade på andra språk. Språklagens bestämmelser om ett vårdat, enkelt och begripligt språk gäller alltså även exempelvis översatta EU-texter inom den svenska förvaltningen. Därför är det viktigt att använda kompetenta tolkar, översättare och språkgranskare som är insatta i klarspråksprinciperna. Klarspråk underlättar även när myndigheter översätter sina texter från svenska till andra språk.

Alla har inte samma möjligheter att tillgodogöra sig myndigheters information även om den är enkelt skriven. Myndigheter bör därför så långt som möjligt ta hänsyn till särskilda behov hos olika grupper, till exempel personer som lär sig svenska och personer med vissa funktionsnedsättningar. I många fall kan informationen behöva anpassas ytterligare för de tänkta mottagarna, och gärna kompletteras med bilder och filmer.

På nästa sida följer tips på vad myndigheter kan göra för att leva upp till språklagens bestämmelse om klarspråk.

Tips för klarspråk

Kom igång

- Börja arbetet i liten skala, till exempel med de vanligaste eller viktigaste texterna, eller de som brukar leda till flest frågor.
- Använd och länka till klarspråkssidorna på Isofs webbplats (isof.se), till exempel *Klarspråksbjälpen*, *Myndigheternas skrivregler* och *Frågelådan*.
- Inventera vilka texter som skrivs, vilka yrkesgrupper som skriver och vilka som läser dem.

Gå vidare

- Se till att ledningen fattar beslut om att myndigheten ska arbeta med klarspråk löpande, så att det ingår i styrdokumentet. En framgångsfaktor är om arbetet har en budget och tydliga mål.
- Utse en klarspråksansvarig, bilda ett klarspråksnätverk och uppmuntra samarbete mellan språkarbetare inom organisationen.
- Anställ eller anlita en person med utbildning inom klarspråk som kan planera, starta och genomföra klarspråksarbete.
- Utvärdera begripligheten i era texter, till exempel genom att testa några vanliga texter på viktiga mottagargrupper. Identifiera behov av förbättringar och gör en plan.
- Ta fram bra mallar för olika texttyper.
- Ta reda på vad det finns för behov av stöd och utbildning inom klarspråk och utbilda skribenterna. Uppmuntra dem att skriva tillsammans och återkoppla på varandras texter.
- Utforma språkliga riktlinjer, som gärna bör fastställas av ledningen.
- Följ upp och utvärdera klarspråksarbetet och effekterna regelbundet.

Det allmännas ansvar för terminologi

Termer är ord och uttryck som används i en specifik betydelse inom ett fackområde. En terminologi är en uppsättning sådana termer. Allmänheten möter ständigt nya termer allteftersom nya fenomen och företeelser inom olika fackområden uppstår, inte minst genom ny teknik. Gränsen mellan allmänspråk och fackspråk är ofta oskarp, och det är inte ovanligt att vissa termer så småningom blir en del av allmänspråket, även om betydelsen då inte längre nödvändigtvis är lika specifik.

§ 12

Myndigheter har ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas.

Termer på svenska – av demokratiska skäl

Att termer finns på svenska är särskilt viktigt ur ett demokratiskt perspektiv. Samhällsinformation av olika slag, vare sig det gäller hälso- och sjukvården, klimatområdet, it-området eller något annat, måste kunna förmedlas till alla invånare oavsett hur väl insatta de är i fackområdet – även till dem som har andra modersmål än svenska eller som är ovana att ta till sig myndighetsinformation. Svensk terminologi utgör därmed inte bara en grund för kunskapsförmedling på svenska utan även en grund för att översättningar till andra språk håller hög kvalitet. En väl utarbetad svensk terminologi underlättar kommunikationen i hela samhället.

Myndigheter har ansvar för sin terminologi

Det är det offentliga språket som enligt språklagen ska vara begripligt. Därför är det just myndigheterna som språklagen pekar ut som särskilt ansvariga för terminologin inom deras respektive fackom-

råden. Där fackexperter är verksamma och där termer och begrepp används och utvecklas – där måste terminologiarbete bedrivas.

Enligt språklagen ska myndigheter se till att deras termer finns tillgängliga, används och utvecklas. När det tydligt framgår vad en myndighet menar med sina termer ökar chansen att texterna blir begripliga, både för fackpersoner och i kontakten ut mot allmänheten. Klarspråksparagrafen (§ 11) och terminologiparagrafen (§ 12) i språklagen hör därför ihop och ökar allas möjligheter att delta i samhällslivet.

Terminologiparagrafen har också koppling till andra paragrafer i språklagen. En genomarbetad svensk terminologi stärker svenskan som huvudspråk i Sverige och bäddar för att korrekta översättningar görs till de minoritetsspråk som finns i landet.

Tillgängliggöra, använda och utveckla terminologin

Om en myndighet arbetat fram en lista med termer och begreppsförklaringar bör termlistan publiceras, så att den blir *tillgänglig*. Den bör spridas internt inom myndigheten och göras allmänt åtkomlig för samarbetspartner, systemmyndigheter och den intresserade allmänheten. Termlistor från myndigheter blir lätt möjliga att nå för alla och envar via *Rikstermbanken*, som är Sveriges nationella termbank.

Om terminologin är tillgänglig blir det lättare att på ett konsekvent sätt *använda* de vedertagna termer och begrepp som myndigheten arbetat fram. Att termer används enhetligt inom ett fackområde eller i en text, det vill säga att man menar samma sak när man använder en viss term, är väsentligt för begripligheten. För offentliga organ är kanske den mest uppenbara vinsten med en enhetlig terminologi en effektivare kommunikation både internt och externt. Man sparar tid om man kan undvika missförstånd och begreppsförvirring. I vissa fall kan missförstånd få allvarliga konsekvenser. Exempelvis riskeras rättssäkerheten om polis och

domstolar använder termer på olika sätt, eller patientsäkerheten om vårdpersonal pratar förbi varandra.

Att termer används konsekvent är dessutom viktigt för att man ska kunna söka effektivt i databaser och på webbplatser. Databaser med termer på olika språk är en förutsättning för att man ska kunna skapa olika språkteknologiska tjänster, till exempel datorstödd översättning.

Myndigheter måste också följa förändringen inom sina fackområden och *utveckla* terminologin när nya begrepp kommer in, eller när gamla begrepp behöver revideras. Vårt samhälle utvecklas och förändras hela tiden. I takt med det kan vi behöva beskriva vår omvärld på nya sätt.

Beroende på vilka målgrupper och uppdrag som en myndighet har, kan terminologiarbetet på myndigheten se olika ut och det kan variera mellan myndigheter. För vissa myndigheter är terminologiarbetet främst relaterat till översättning, eftersom en stor del av arbetet utgår från direktiv och lagstiftning från EU. För andra kan det handla om att hantera en spretig målgrupp. Man har kanske både allmänheten, olika experter och andra myndigheter att ta hänsyn till.

På nästa sida följer några tips som man kan utgå från i terminologiarbetet på en myndighet.

Tips för terminologi

Kom igång

- Börja där ni står! Utgå från de termer och begrepp inom ert ämnesområde som behöver förtydligas, exempelvis sådana som ofta leder till missförstånd. Tio centrala begrepp kan vara lagom att börja med.
- Ta hjälp av sakkunniga för att utreda begreppen, formulera definitioner och välja termer. Använd också tillförlitliga källor som underlag, exempelvis Rikstermbanken (rikstermbanken.se).
- Informera om terminologiarbetet internt, samarbeta med klarspråksansvariga och andra språkarbetare, och uppmuntra kollegor att ge förslag på begrepp som behöver definieras.
- Sprid kunskap om myndighetens termer externt, exempelvis genom att publicera dem i en termlista på den externa webbplatsen. Kontakta Språkrådet på Isuf för att publicera termlistan i Rikstermbanken.

Gå vidare

- Säkerställ att terminologiarbetet blir en del av den löpande verksamheten och inte drivs som ett tillfälligt projekt. Terminologiarbetet kan till exempel tas upp i myndighetens styrdokument.
- Utse en terminologiansvarig på myndigheten och tillsätt en arbetsgrupp som träffas regelbundet. Arbetsgruppen kan bestå av dem som är ansvariga för terminologi- och klarspråksarbete och andra som på något sätt jobbar med terminologi, exempelvis verksamhetsarkitekter, statistiker eller jurister. Ta även med facköversättare om termlistan är flerspråkig.
- Samverka med andra myndigheter som berörs av er terminologi. Ta kontakt med Språkrådet på Isuf för att få råd om hur ni bör arbeta med era termer och begrepp.

Flerspråkighet, andra modersmål och tillgång till språk

Att underlätta flerspråkighet och tillgång till språk

Det är viktigt att alla, oavsett språklig och social bakgrund, ges möjlighet att tillägna sig ett rikt och funktionellt språk. Sverige är ett flerspråkigt samhälle och många olika språk används dagligen, som modersmål, andraspråk eller främmande språk.

Propositionen bakom språklagen slår också fast att samhället ställer högre krav på språklig förmåga än tidigare. Det finns helt enkelt fler tillfällen då man behöver kunna använda språk i både tal och skrift.

Att det allmänna ska ge den enskilde möjlighet att använda sitt språk innebär bland annat att myndigheter inte får hindra personer från att tala ett visst språk på offentliga platser. Myndigheter kan också underlätta för flerspråkighet på olika sätt. Exempelvis kan de träna sin personal i att lyssna aktivt för att förstå flerspråkiga talare bättre, och anpassa sitt tal för att personer som inte har svenska som modersmål lättare ska förstå. Andra sätt är att undersöka den språkliga kompetens som redan finns på myndigheten och se om man kan använda den bättre eller göra språkkunskaper meriterande för fler tjänster.

Tillgång till språk handlar också om att myndigheter ska vara språkligt tillgängliga för alla invånare. Det framgår till exempel av handikappförordningen¹² och till viss del även av förvaltnings-

§ 14

[...] Den som har ett annat modersmål än de språk som anges i första stycket ska ges möjlighet att utveckla och använda sitt modersmål.

12. Förordning (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken.

lagen.¹³ Enligt handikappförordningen ska myndigheter särskilt verka för att deras lokaler, verksamhet och information är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning.

Enligt förvaltningslagen är myndigheter skyldiga att anlita tolk och översätta dokument när det behövs i kontakten med personer som inte behärskar svenska. Ibland behöver personalen utbildning i när och hur de ska arbeta med tolk för att till exempel ta in vittnesmål, ställa diagnos eller andra moment i verksamheten.

Myndigheter bör därför tänka på olika språkliga behov när man utformar muntlig och skriftlig information, till exempel på webben. De behöver ta ställning till vilken information som ska finnas på lättläst svenska, på svenskt teckenspråk, nationella minoritetsspråk eller på andra språk.

Att få använda och utveckla andra modersmål

Språklagen säger att även personer som har ett annat modersmål än svenska, de nationella minoritetsspråken eller svenskt teckenspråk ska ges möjlighet att använda och utveckla sitt modersmål. Lagen nämner modersmål i singular, men det händer att människor har flera språk som de uppfattar som modersmål (även kallat *första-språk*). Modersmålet är inte alltid det starkaste språket, även om så ofta är fallet.

Genom modersmålsundervisningen i skolan får barn och ungdomar möjlighet att utveckla sitt modersmål. Undervisning i modersmål har visat sig påverka språkutvecklingen positivt, inte bara i modersmålet utan även i svenska. Det stärker också resultaten i andra skolämnen. Tillgången till modersmålsundervisning för barn och ungdomar i grundskolan regleras, förutom av språk-

13. Förvaltningslagen (2017:900).

lagen, av skollagens¹⁴ och skolförordningens¹⁵ bestämmelser.

För att en kommun ska vara skyldig att anordna modersmålsundervisning krävs att vissa kriterier är uppfyllda, till

exempel vad gäller grundkunskaper och antal elever. En del kommuner och skolor låter dock elever få undervisning i sitt språk även om inte alla kriterier är uppfyllda, och det är givetvis tillåtet.

För att elever ska få en god modersmålsundervisning krävs att skolorna arbetar medvetet med att rekrytera utbildade lärare, integrera modersmålsämnet i skolans övriga undervisning och så långt som möjligt underlätta de praktiska förutsättningarna för undervisningen. Kommunerna och skolorna bör också reflektera över hur de bäst når elever och föräldrar med andra modersmål än svenska, så att dessa är medvetna om sin rätt att få modersmålsundervisning.

På nästa sida följer några tips som man kan utgå från i arbetet med flerspråkighet på en myndighet.

§ 15

Det allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk enligt 14 §.

14. Skollag (2010:800).

15. Skolförordning (2011:185).

Tips för flerspråkighet, andra modersmål och tillgång till språk

Kom igång

- Se över myndighetens flerspråkiga tillgänglighet. Lägg ut grundläggande information om verksamheten på andra språk och lättläst svenska.
- Utbilda personal i hur de kommunicerar bättre i de vanligaste flerspråkiga situationerna samt i när och hur de ska använda tolk. Använd gärna Isofs vägledning för flerspråkiga arbetsplatser, det nätbaserade lexikonet Lexin och och annat material på isof.se.
- För kommuner: Se till att information om rätten till modersmålsundervisning är lättillgänglig och på olika språk. Lärare kan hitta tips för modersmålsundervisning hos skolverket.se.

Gå vidare

- Gör kunskaper i andra språk än svenska och engelska till meriterande för fler tjänster. Undersök språkkompetens på myndigheten och fundera över sätt att använda den i högre grad för att möta talare av andra språk.
- Undersök vilka behov som finns bland olika språkgrupper i kommunen eller inom myndighetens verksamhet. Ta hjälp av relevanta samråds- eller referensgrupper, exempelvis med invandrarorganisationer eller funktionsrättsorganisationer. Myndigheten för delaktighet och Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har tagit fram metodstöd.
- För kommuner och skolläda: Rekrytera fler modersmåls lärare och tillhandahåll läromedel och annat material på de aktuella språken. Dela erfarenheter med andra som organiserat modersmålsundervisning och har kontakt med de berörda grupperna.

”Om mottagaren förstår skapar det trygghet och förtroende för domstolen”

Karin Påle-Bartes, Södertörns tingsrätt

Vad jobbar du med?

– Jag är ordinarie domare, rådman, på Södertörns tingsrätt. För närvarande arbetar jag som stabschef på vår administrativa avdelning, och ett av mina ansvarsområden är att leda domstolens domskrivningsgrupp.

Hur kom det sig att ni började arbeta med klarspråk på Södertörns tingsrätt?

– Vi började arbeta strukturerat med klarspråk 2010, i samband med att den så kallade Förtroendeutredningen hade kommit. Utredningen hade som uppdrag att föreslå åtgärder som skulle öka medborgarnas förtroende för domstolarna. En slutsats som utredningen drog var att det är viktigt att domstolarna har ett systematiskt kvalitetsarbete där bemötande och tillgänglighet är centralt. Språklig tillgänglighet kan handla om många saker, en av dem som vi har jobbat med är att domar och beslut ska skrivas och utformas så att de blir lättare att begripa för våra brukare.

Karin Påle-Bartes jobbar på Södertörns tingsrätt, som vart fjärde år låter en språkkonsult granska deras skrifter och föreslå förbättringar.

Karin Påle-Bartes berättar varför Södertörns tingsrätt utbildat frivilligorganisationer i att förstå domstolens uppgift.

Hur arbetar ni konkret med klarspråk?

– Vi genomför brukarundersökningar där vi först undersöker hur vårt språk upplevs i olika kanaler, till exempel på vår webbplats, i våra kallelser och i våra beslut och domar. Vi intervjuar människor som kommer i kontakt med domstolen, antingen genom telefon eller genom fysiska möten. Det är både vittnen, tilltalade och målsägande som intervjuas. De allra flesta är positiva till att vara med, och tycker att bemötandefrågor är viktiga.

Vi har också återkommande dialogmöten med personer som tillhör yrkesgrupper som kommer i kontakt med domstolens texter i sitt arbete, till exempel åklagare och advokater. Det har visat sig att de professionella grupperna har minst lika stor nytta av att domar, beslut och andra texter från domstolen är lättbegripliga och har en enkel struktur, eftersom det underlättar deras arbete, inte minst för ombud som efter en förhandling ska kunna förklara vad domstolen har kommit fram till för klienten.

Vi har också haft dialogmöten med olika grupper som KRIS (Kriminellas revansch i samhället) och kvinnojourer, eftersom vi har märkt att det är ganska vanligt att personer som kommer i kontakt

med domstolen genom kallelser, beslut eller domar ofta vänder sig till dessa insatser med frågor i stället för att kontakta oss. Det blir därmed viktigt att den information som lämnas om domstolen överensstämmer med vad vi själva skulle ha berättat om vi fått frågan. Den insikten har resulterat i att vi genomfört utbildningsinsatser mot personer som jobbar på till exempel kvinnojourer, så att de kan informera om vad som händer i domstolen och vad som är domstolens uppgift. Vi har också tagit fram en särskild broschyr om trygghet och säkerhet.

Vilka andra resultat har ni fått av brukarundersökningarna?

– Det generella intrycket från brukarundersökningarna är att människor verkligen vill förstå våra domar och beslut, och att de blir glada när de faktiskt gör det. Vi har arbetat en del med strukturen i våra domar och beslut. Tanken är att vi ska börja med ”vad”, det vill säga att berätta vad det är vi kommit fram till, och sedan ”varför”, det vill säga en redogörelse för hur vi kommit fram till beslutet. Om beslutet innebär att en individ får en dagsbot ger vi en förklaring till hur vi räknat fram det aktuella beloppet. Om mottagaren förstår hur domstolen tänkt och hur man kommit fram till bötesbeloppet skapar det trygghet och förtroende för domstolen. Man förstår att beloppet inte är godtyckligt utan ett resultat av juridiska avvägningar som tillämpas på ett likartat sätt i varje mål.

Hur gör ni för att få till ett systematiskt klarspråksarbete?

– Vi använder ett så kallat kvalitetshjul där vi delar upp arbetet i fyra delar: utvärdera – justera – planera – genomföra. I den första fasen gör vi en nulägesundersökning för att utvärdera hur nuläget

ser ut inom ett visst område, exempelvis våra domar i brottmål där den tilltalade inte har försvarare. Det gör vi bland annat genom regelbundna brukarundersökningar och djupintervjuer.

Med utgångspunkt i resultatet från vår undersökning kan domskrivningsgruppen exempelvis ta fram förslag på enkla formuleringar när det gäller hur vi bestämmer påföljd (straff). Gruppen presenterar nya textförslag för avdelningarna som får komma in med synpunkter och sedan kan vi införliva texterna i vår mallbank, som för närvarande är en bit över 100 sidor. Vid ett senare tillfälle kan vi på nytt ställa frågor om vårt sätt att skriva dom och i den mån skribenterna använder sig av våra mallar kan vi få information om vi har blivit bättre på att skriva enkelt och lättbegripligt.

Vart fjärde år låter vi dessutom en språkkonsult granska vårt sätt att skriva. Hon presenterar sitt resultat på ett seminarium och det hon särskilt lyfter fram är sådant som domskrivningsgruppen kan arbeta vidare med. Det kan handla om såväl utbildningsinsatser som domskrivningsgruppen genomför som ytterligare stöd genom våra riktlinjer. Klarspråksarbetet tar aldrig slut. Vid varje undersökning som vi genomför hittar vi nya förbättringsområden. Vi är en stor organisation, med omkring 250 anställda. Alla nyanställda rådmän och fiskaler (domare under utbildning) erbjuds att gå en särskild utbildning med en språkkonsult. Genom utbildningen får de dessutom möjlighet till individuell återkoppling på sina domar.

Vilka hinder för klarspråkarbetet har ni stött på?

–Allt förändringsarbete tar tid, så man behöver vara ihärdig. Det kan vara utmanande att tänka på ett nytt sätt när man utformar en text. Unga jurister har ibland skolats i en särskild skriftkultur från sina utbildningar och har formats i en yrkesidentitet där det ingår att skriva på ett visst sätt. Det är inte alltid att klarspråksidealet trängts igenom i själva utbildningen. Men även detta håller på att förändras. Numera föreläser medarbetare från Södertörns tingsrätt

i klarspråksfrågor på Stockholms universitet och vi märker att förtroendefrågor är något som intresserar många studenter.

Hos oss mer erfarna domare kan det finnas en rädsla för att ersätta vissa juridiska begrepp som allmänheten uppfattar som krångliga med något enklare, eftersom vi är rädda för att någonting i själva innehållet ska gå förlorat. Ibland har vi gjort en kompromiss som innebär att vi använt det nya, mer lättbegripliga begreppet men satt det gamla begreppet inom parentes direkt efter. Det kan vara ett sätt att komma framåt och bryta gamla vanor men utan att ta alltför stora steg på en gång.

Vilken roll spelar språklagen i ert klarspråksarbete?

– Språklagen har spelat en stor roll i och med att det är en skyldighetslag som alla myndigheter måste förhålla sig till. Vi kan peka på den i allt klarspråksarbete, att vi har ett lagstöd i grunden för det arbete som vi genomför på domstolen. Vi brukar också lyfta fram språklagen i våra interna utbildningar så att alla har kunskap om lagen.

”Det räcker inte med eldsjälar”

Camilla Lindholm, Skatteverket

Vad jobbar du med?

– Jag har jobbat på Skatteverket sedan 2007 och är anställd som språkkonsult. Sedan några år är jag också myndighetens språksamordnare. Jag tillhör kommunikationsavdelningen.

Hur arbetar ni med flerspråkig kommunikation?

– Skatteverket har väl i och för sig alltid haft en ambition att nå ut med information på flera olika språk. Men sedan 2020 har vi en långsiktig färdplan, som ledningen står bakom, för det flerspråkiga arbetet. Vi ska se över vilken information vi har på olika språk och vilka steg vi behöver ta för att förbättra arbetet.

Camilla Lindholm, Skatteverket, resonerar kring visioner och utmaningar med det flerspråkiga arbetet.

FOTO: FIALOTTA BRATT

En åtgärd är att ta fram ett slags grundpaket för webbplatsen med information på olika språk. Informationen som ska ingå i grundpaketet ska vara vald utifrån vad användaren kan behöva som ny i Sverige. Det kan handla om att bli folkbokförd, skaffa id-kort, deklarerar, starta och avsluta företag, gifta sig, få barn eller hantera ett dödsfall. Texterna ska ha så lång livslängd som möjligt och därför innehålla få siffror och procentsatser, eftersom allt sådant måste uppdateras regelbundet och det blir krångligt att förvalta.

Det är viktigt att det också finns en ordagrann version av texterna på svenska. Det är särskilt viktigt i och med att många med andra modersmål än svenska besöker Statens servicecenters servicekontor¹ runt om i landet. Då behöver de som arbetar där ha tillgång till texterna på svenska för att veta vad informationen gäller. Vi tror också att den som befinner sig någonstans på skalan av att inte kunna ett ord svenska och ha kommit en bra bit på väg, har nytta av att se vad till exempel ”folkbokföring” heter på både svenska och de andra språken. Det underlättar när man söker sig vidare till texter som bara finns på svenska.

En annan åtgärd i färdplanen är att se över våra rutiner när det gäller inköp av tolk och översättare. Det ska bli lättare att anlita tolk, och vi vill helt komma bort från det som i sällsynta fall förekommer, nämligen att folk tar hjälp av släktingar, familjemedlemmar eller tonårsbarn. Man ska inte behöva ta hjälp av sina barn för att förstå myndigheters information, inte minst för barnens skull.

Varför behövs information på andra språk än svenska?

– Skatteverkets vision är att det ska vara enkelt, rätt och tryggt för alla, och för att vi ska åstadkomma det så behöver alla nås av information på ett språk de förstår. Många kan vara på väg att lära sig svenska, och kanske klarar sig i vardagen men tycker att myndigheternas språk är svårt. Det kan ju vara svårt även för dem med svenska som modersmål. Människor har olika förutsättningar och då är det rimligt att vi gör olika typer av anpassningar.

För de nationella minoritetsspråken handlar det inte om behov på samma sätt eftersom talarna också kan svenska. Men vi har be-

1. På servicekontoren kan medborgare och företag få vägledning och service när det gäller administration, e-tjänster och annan information från Skatteverket, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och E-hälsomyndigheten.

slutat att lägga till de nationella minoritetsspråken i grundpaketet, liksom svenskt teckenspråk. Genom det kan vi bidra till att dessa språk synliggörs och terminologin utvecklas – och kanske till och med nyskapas. Det är ju sådant vi ska göra enligt språklagen.

Hur väljer ni vilka språk ni ska översätta information till?

–Det är inte så lätt, men vi köpte några konsulttimmar med ett företag som specialiserat sig på flerspråkig information, och de tipsade oss om att det brukar ta minst sex år innan en person som är nyanländ i Sverige förstår myndighetsinformation på svenska fullt ut. Detta tog vi som ett slags riktmärke, och så tittade vi på SCB:s statistik över vilka grupper som invandrat de senaste sex åren. Vi stämde även av med en översättningsexpert för att kontrollera urvalet. Sedan lade vi till de nationella minoritetsspråken och svenskt teckenspråk och nu senast även ryska och ukrainska.

Hur kontrollerar ni kvaliteten i översättningarna?

–Vi har medarbetare som talar vissa av språken, och de har ibland kopplats in för enskilda insatser men inte som rutin. Ibland görs olika bedömningar av samma översättning, vilket kan vara svårt att förhålla sig till. En person säger ”så här kan man inte skriva” medan översättningsfirman menar att det är helt korrekt – det blir lite ord mot ord. En gång hörde vi till och med av oss till en forskare på universitet och frågade vilken version som var mest korrekt och fick svaret att båda sätten är korrekta. Det finns olika sätt att skriva på helt enkelt.

Ibland blir det en mindre bra översättning för att vi inte haft den dialog med översättningsfirman som behövs. Dialogen med översättaren är viktig för att klargöra texternas syfte och målgrupp och få rätt ton och nyans. Översättaren måste också kunna höra av sig

om hen har frågor; ibland kanske det saknas motsvarighet till ett visst begrepp på ett språk och då behöver man diskutera det.

För vissa nationella minoritetsspråk är översättarna få, så vi jobbar med att skapa sådana kontaktnät.

Får ni spontana synpunkter på era översättningar?

–Inte så ofta från externa användare, men det händer. För flera år sedan hörde någon av sig och meddelande att vår text på jiddisch var spegelvänd och hade varit det i fyra år! Att det tog så lång tid innan det upptäcktes kanske delvis berodde på att sidan inte hade så många besökare, men det där kan också kan bli ett moment 22. Om texterna inte har så många läsare blir det kanske inte prioriterat att förbättra dem, men den låga trafiken på sidorna kanske beror på att texterna inte håller tillräckligt hög kvalitet.

Vad är det svåraste med att jobba med flerspråkig information?

–Först och främst är det svårt att välja innehåll. Helst av allt skulle man ju vilja översätta all information, men den generella inställningen till det är att det blir svårförvalt. Så man behöver göra ett urval. Vår webbplats är jättestor och informationen rör så många olika expertområden att det är svårt att få överblick över informationsspannet även på svenska.

Skatteverket jobbar ju medvetet med klarspråk, till exempel att skriva om det som är viktigt ur läsarens perspektiv och att använda enkla meningar och ord. Men det är ofta överblicken som är svår. Läsaren klickar och klickar och det är svårt för hen att veta när hen läst färdigt. När vi då ska översätta till andra språk gäller det att få läsaren att förstå var i informationsflödet hen befinner sig – vilken information som finns översatt och vilken som inte finns. Det är inte så lätt. Sedan ska ju texterna förvaltas så att kvaliteten bibe-

hålls. Det får inte glömmas bort. Jag kan ibland också tycka att det finns en övertro på engelskan, att den ska lösa allt, men engelska räcker inte för alla målgrupper. Exempelvis arabiska är också ett jättestort språk.

Många uppfattar nog flerspråkig information som ganska komplext och lite svåröverskådligt – var ska man börja? Men det är ett viktigt arbete som behöver göras och det gäller att inte bli avskräckt.

Vilka är förutsättningarna för att ni ska kunna arbeta med flerspråkig information?

–Det behövs en struktur för vad som ska göras och som ledningen står bakom. Det räcker inte med eldsjälarna. Men med en struktur i ryggen behövs det förstås också avsatt tid och kompetenta personer som utför arbetet. Det behövs också en god förvaltningsrutin som håller över tid, där det framgår vem som ansvarar för vad. Det är också bra att testa de flerspråkiga texterna på användarna lite i taget, så att man tidigt upptäcker misstagen. Sedan är det som sagt viktigt att ha direktkontakt med översättaren.

Hur skulle drömscenariot se ut?

–Drömscenariot vore att all information som målgrupperna behövde fanns översatt och att anställda översättare skötte förvaltningen. Men det är knappast realistiskt. Problemet med att anställa översättare är ju också att behovet växlar över tid, även om det finns språk där behovet kanske alltid finns. Kanske kan man ta hjälp av AI i framtiden. Ett lite mer realistiskt drömscenario i närtid är att vi får vårt grundpaket på plats och kan kommunicera det brett till användargrupperna och att de använder och har nytta av det.

”Vi behöver sitta tillsammans med de sakkunniga”

**Anna Flöjte, Alma Hjertén Soltancharkari
och Carl Strömbäck, Socialstyrelsen**

Hur arbetar ni med terminologi?

– Socialstyrelsens terminologiarbete började genom ett regeringsuppdrag som kom vid millennieskiftet, och som handlade om att vi skulle samordna fackbegrepp inom området hälso- och sjukvård och socialtjänst. Idag har myndigheten tre terminologer anställda. Fortfarande är det så att terminologiska projekt ibland kommer till som en följd av regeringsuppdrag som direkt rör terminologi, men många uppstår i verksamheten.

Om vi bedömer att det behövs definitioner, inleder vi ett terminologiprojekt för att utreda begreppen. För att vi ska kunna genomföra terminologiprojekt som resulterar i definitioner behöver vi arbeta tillsammans med sakkunniga i våra begreppsutredningar. Om vi arbetar med en text om ekonomiskt bistånd till exempel, behöver vi ha med en person som är expert, eller sakkunnig, på just det området. Ibland kan det finnas en idé om att terminologiarbete kan göras isolerat, men det fungerar oftast inte. Vi behöver sitta tillsammans med de sakkunniga som vet hur termerna används och vad de står för, och föra en diskussion. Deras sakkunskap behövs för att analysera begreppen, skriva tydliga definitioner och välja termer. Ibland leder arbetet till att vi får fram nya termer och definitioner, och då publicerar vi dem i vår termbank – en databas med termer inom vårt område som man kan använda för att slå upp termer och se deras definitioner.

Annars är terminologiarbetet en del i olika projekt inom myndig-

Anna Flöjte, Carl Strömbäck och Alma Hjertén Soltancharkari jobbar på Socialstyrelsen, som skickar ut nya termer och definitioner på remiss till andra myndigheter och organisationer.

heten. Vårt terminologiska arbete måste inte alltid leda till publicering i Socialstyrelsens termbank. Ibland finns vi bara med i bakgrunden, som en kompetens som man kan rådfråga. Kollegor hör ibland av sig och får råd och tips om hur man kan skriva och vilka termer de kan använda i olika texter.

Har språklagen haft betydelse för ert terminologiarbete?

–Ja, språklagen är betydelsefull. Det har hjälpt att ha en lagstadgad bestämmelse att luta sig mot, att myndigheten faktiskt är skyldig att arbeta med sin terminologi. Vi tycker även att vi kan luta oss mot paragraf 11 som säger att språket ska vara vårdat, enkelt och begripligt. Socialstyrelsens målgrupp är yrkesverksamma inom fackområdet, och för dem blir vår information tydligare med fakter-

mer än med allmänspråkliga uttryck. Klarspråk behöver inte alltid betyda att man rensar bort facktermer, det kan vara tvärtom också.

Vilka är förutsättningarna för ett bra terminologiarbete?

– Vi har bättre förutsättningar om vi kommer in tidigt i processen, att man tidigt identifierar att det finns behov av terminologisk kompetens i ett projekt och räknar med det i projektplaneringen.

De sakkunniga behöver därför avsätta tid för att vara med i terminologiarbetet och detta ska vara medräknat i tidsplanen för projektet. Det är därför bra om beställarna, ofta cheferna, har kunskap om hur terminologiskt arbete går till, så att det finns en förförståelse redan när man planerar att sätta i gång med ett projekt.

Vilka är fallgroparna när man arbetar med terminologi?

– Terminologiskt arbete kan vara mödosamt. När man gör en begreppsutredning och arbetar med sakkunniga är man oftast överens om 95 procent av begreppsinnebörden, men det är de 5 procenten som återstår som är knepiga. Ibland har man med sig flera sakkunniga som representerar olika fackområden och de använder ofta begreppen på lite olika sätt. De bär kanske med sig perspektiv och synsätt från det sammanhang de verkar i och så träffar de någon från ett annat fackområde som har en annan syn på innebörden av begreppen och hur de används. Då kan det bli krockar. För att komma fram till en enhetlig definition behöver ju alla så småningom landa i att man uppfattar begreppet på samma sätt, och det kan kräva en hel del kompromissvilja.

En annan fallgrop är att lagstiftningen ibland använder olika termer för till synes samma begrepp eller att man använder samma term

för olika begrepp. Definitioner i lagar är ofta skrivna utifrån hur begreppen ska tillämpas i en viss verksamhet eller i ett visst sammanhang – inte utifrån begreppets generella innebörd. Detta påverkar användningen av begrepp och termer i Socialstyrelsens författningssamling och rapporter, och bidrar till att språkbruket inte blir enhetligt.

Hur vet ni att en definition som ni tagit fram fungerar praktiskt?

–Vi har ett väl utbyggt remissförfarande. När vi arbetat med ett antal begrepp inom ett område skickar vi ut dem på remiss till myndigheter, regioner, kommuner och organisationer för att prova termerna och definitionerna på personer som ska använda dem i sin verksamhet. Det händer att vi blir uppmärksammade på problem som vi inte hade förutsett – just för att vi inte själva är ute och använder begreppen praktiskt. Så förankringen med fackområdet där begreppen används är värdefull.

Vad skulle ni vilja förbättra i ert eget termarbete?

–Det mesta fungerar bra på vår myndighet. I de flesta fall blir vi inkopplade i tid, och det finns en medvetenhet och kunskap i ledningen om hur man arbetar terminologiskt. Man inser också att det är viktigt att det är just terminologer som leder det terminologiska arbetet. Det finns en respekt för vårt arbetssätt, som är grundligt och som tar tid, men som ger god effekt och som är bra för myndigheten.

Men vi skulle vilja bli ännu mer proaktiva. Det är svårt att hinna med allt vi skulle vilja göra. Det mesta av det vi gör är ett resultat av direkta uppdrag eller att vi blir kontaktade av kollegor i projekt som är igång eller i planering. Ett drömscenario skulle vara att vi själva initierar genomgångar av områden där vi ser att det skulle behövas en terminologisk utredning.

”Som teckenspråkig kan man komma till kommunen utan att förvarna”

Tommy Aldergrim, Örebro kommun

Hur jobbar du med att främja teckenspråket?

– Jag jobbar i kommunledningsförvaltningen som strateg inom mänskliga rättigheter. Örebro kommun har utropat sig själv till Europas teckenspråkshuvudstad, och det innebär bland annat att vi jobbar med olika satsningar för att bland annat förbättra teckenspråkigas livssituation. Vi har definierat teckenspråkiga som en grupp som inte bara innefattar döva, utan alla som använder teckenspråk. Europas teckenspråkshuvudstad är ett samarbete mellan Region Örebro län, Länsstyrelsen i Örebro län, Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) och Örebro universitet.

Jag började som utvecklingsledare på Servicecenter, som är det ställe man kommer till när man först kontaktar kommunen. När man startade centret anställde man personal med teckenspråkskompetens. Ganska snart insåg man dock att den teckenspråkiga verksamheten behövde förstärkning. Idag har vi teckenspråkiga kommunvägledare och tolkar som besvarar kommuninvånarens frågor via olika kanaler, både fysiskt och digitalt – till exempel via Face-

Tommy Aldergrim jobbar på Örebro kommun, som har utvecklat sitt arbete genom samråd med teckenspråkiga.

book. Örebro kommun har två olika Facebook-konton – ett på svenska och ett på teckenspråk. Båda ger exakt samma information fast på olika språk.

Jag själv är hörande men jag är uppvuxen med teckenspråk som mitt modersmål – jag är det man brukar kalla coda-barn (*Coda, Children of Deaf Adults*), det vill säga hörande barn till döva vuxna.

Vad är speciellt med Örebro kommuns kompetens inom teckenspråk?

– Vår teckenspråkiga kompetens är inte undanstoppad i organisationen utan en naturlig del av den första kontakten med kommunen. Som teckenspråkig kan man komma till kommunen utan att förvarna, eftersom det alltid finns teckenspråkiga på plats. I Servicecenter arbetar man också med att översätta information till teckenspråk och med att bistå som språkstöd eller tolk.

Inför att Servicecenter skulle starta 2013 hade kommunen beräknat hur många ärenden vi skulle få som krävde teckenspråkskompetens, men när verksamheten väl satte igång upptäckte man att dessa ärenden var tre eller fyra gånger fler än beräknat. Man ökade då antalet kommunvägledare med teckenspråkskompetens.

Eftersom detta med teckenspråkig kommunservice var någonting helt nytt fick vi samtal från andra kommuner i Sverige – men också från andra länder i Europa och till och med från USA. Frågorna från andra kommuner var ofta i stil med ”Vi har en döv i vår kommun som vill ha teckenspråkig äldreomsorg, vad gör vi?” Fortfarande hör andra kommuner hör av sig till oss och vill ha råd. Vi har blivit en slags kunskapscenter fast vi egentligen inte har den rollen officiellt. Men kanske är vi den enda myndigheten som teckenspråkiga kan ha direktkontakt med utan tolk.

Vilken service har det varit störst efterfrågan på hos teckenspråkiga i Örebro?

– Tidigare fick vi ofta agera samhällsvägledare och översätta brev från till exempel Försäkringskassan, Migrationsverket eller Skatteverket. Idag har vi renodlat servicen till rent kommunala verksamheter. Vi tycker att andra myndigheter ska ta sitt ansvar och själva bygga upp en teckenspråkskompetens. Det är ju så det är tänkt – att varje kommun ska hjälpa sina egna kommuninvånare.

Teckenspråkiga har ett aktivt föreningsliv. Idag är frågan om svenskt teckenspråk och teckenspråkiga en fråga inom hägnet nationella minoriteter och minoritetsspråk. Örebro kommun har beslutat att hantera språket och språkgruppen som ett nationellt minoritetsspråk och en nationell minoritet. Det innebär också att man ingår i samma samråd som sverigefinnar och romer och att man följer minoritetslagen. Eftersom språkgruppen inte ses som en funktionsnedsättning utan som en språklig minoritet ingår flera grupper inom modersmålstalande teckenspråkiga. Parallellt finns det ett krav från språkgruppen om rätten till tillgänglighet och delaktighet.

Vad är den vanligaste typen av ärende ni jobbar med?

– Det är väldigt blandat, en del behöver som sagt hjälp att förstå brev från myndigheter, andra söker förskoleplats, äldreomsorg eller bygglov. En del frågor ligger utanför kommunens ansvarsområde, men teckenspråkiga kontaktar ändå oss för att de inte har någon annanstans att vända sig. Ett vanligt ärende är uppföljningar av möten som döva haft med myndighetsrepresentanter där det varit tolk med och där informationen inte har gått fram till den teckenspråkiga.

Det finns ofta en övertro på att all kommunikation är löst för att det finns en tolk med, men det räcker inte alltid. Det beror inte på

att tolkarna är dåliga utan på att information försvinner på vägen när man har trepartssamtal. Den hörande handläggaren vet inte alltid hur man ställer kontrollfrågor för att försäkra sig om att den teckenspråkiga förstått. Det finns en viss grupp teckenspråkiga som inte är så starka i svenska språket; en del har inte full kognition, de har så kallad språkdeprivation. En del kommer kanske från ett annat land och har inte svenskt teckenspråk som förstaspråk. Då vänder de sig till Servicecenter och säger att de varit på ett möte med en myndighet men inte förstått, eller blivit förstådda. Det kan handla om socialtjänst, biståndshandläggare eller liknande. Det är ofta inga lätta ärenden, eftersom det kan finnas en aspekt av rättsosäkerhet. Då hör vi av oss till den aktuella myndigheten och säger att det där mötet inte fungerade så bra. Ibland får någon hos oss följa med som språkstöd vid nästa möte. En språkstödjare kan vara med och tolka under mötet och kontrollera att den teckenspråkiga har förstått. Språkstödjaren kan förklara på andra sätt och vara lite friare än tolken. Vi använder även döva tolkar.

Vilka är de största utmaningarna i arbetet med att främja teckenspråk?

– En utmaning är att skapa delaktighet för teckenspråkiga. Vi försöker se till att kommunen tar del av den teckenspråkiga gruppens synpunkter innan beslut fattas. Det innebär inte att kommunen alltid måste gå på den teckenspråkiga gruppens linje, men de måste få möjlighet att komma med synpunkter. Kommunens handläggare bör förstå vilka konsekvenser vissa beslut får utifrån teckenspråkigas perspektiv, och kanske göra vissa justeringar. Tack vare att vi på Örebro kommun betraktar teckenspråkiga som en nationell minoritet har kommunen börjat anamma detta arbetssätt.

En stor fråga i kommunen har varit teckenspråkiga barns tillgång till sitt språk i förskolan, något de har rätt till enligt skollagen.

Vi har tagit fram riktlinjer för hur detta ska ske. Rättigheten gäller inte bara döva och hörselskadade barn utan också coda-barn. Så vi måste planera för en större barngrupp. Överlag är det brist på teckenspråkiga pedagoger i förskola och skola, och det är en annan utmaning.

Hur ser utvecklingen ut när det gäller tillgång till teckenspråk för barn och unga i Örebro?

– Vi har numera flera avdelningar med enbart teckenspråkig personal, vilket är en förändring till det bättre. Tidigare var det vanligast att avdelningarna använde både svenska och teckenspråk, men nu finns det en trend mot fler renodlade teckenspråksmiljöer inom förskolan. Det är föräldrarnas protester som påverkat utvecklingen. Många har fått större medvetenhet om värdet av att barnen behåller sina kunskaper i teckenspråk. Nu är det kö till de teckenspråkiga avdelningarna. Ökningen kan delvis bero på att coda-barn nu får möjlighet att gå på teckenspråkig förskola – nu går coda-barn tillsammans med döva barn. Det går åt rätt håll när det gäller teckenspråkig förskola i Örebro. Men även i skolan har vi coda-barn som behöver få tillgång till teckenspråk, och det är ytterligare en utmaning.

Hur använder ni språklagen och minoritetslagen?

– Lagstiftningen är en utgångspunkt i vårt arbete hela tiden – lagarna bär vårt arbete. Vi anser att språklagen är lika viktig som minoritetslagen. Vi använder språklagen som grund när vi argumenterar för att svenskt teckenspråk ska främjas på samma nivå som de nationella minoritetsspråken. Barnkonventionen är också viktig. Kopplar man ihop dessa tre lagar blir det en stark utgångspunkt.

”Vi arbetar mycket med identitetsstärkande insatser”

Pirjo Linna, Sundsvalls kommun

Hur började ni ert arbete när Sundsvall blev förvaltningskommun för finska?

– Vi fokuserade mycket på uppsökande verksamhet under det första året. Då kunde vi fråga våra nationella minoriteter vad de hade för behov och önsknings. Den första frågan som togs upp bland sverigefinnar var äldreomsorg på finska. Finska föreningen i Sundsvall arbetade redan aktivt med den frågan och hade kartlagt behovet, så vi hade det som utgångspunkt.

En annan viktig fråga är att främja den finska kulturen. Vi anordnar teaterföreställningar, konserter och utställningar. En del av utställningarna har aktualiserat historiska skeenden som berör de nationella minoriteterna, till exempel den finska arbetskraftsinvandringen och skogsfinnarnas historia i Sverige, som går tillbaka till 1600-talet. I Sundsvall har det ju funnits sågverk och många finnar tillhörde den arbetskraften, som var med och byggde upp staden. Vi försöker ta med den delen av historien i teater och kultur för att lyfta fram detta som något för sverigefinnar att vara stolta över, att de och deras föräldrar varit med och byggt landet.

Pirjo Linna jobbar på Sundsvalls kommun och märker att unga i allt högre grad uttrycker stolthet över att ha koppling till finskan.

Finns det ett engagemang för sverigefinskt språk och kultur i Sundsvall?

–Ja, det finns det. Det finns flera finskspråkiga organisationer. Bland sverigefinnar finns en god kunskap om föreningsliv och det behövs, det räcker inte med att brinna för frågorna. De etablerade finska organisationer har en god struktur och är vana att arbeta i föreningsform. Men det pågår ett generationsbyte, de äldre orkar inte engagera sig på samma sätt längre och det är svårt att värva yngre sverigefinnar. Man behöver utveckla föreningslivet och hitta nya former som passar de yngre.

Ett tag trodde vi att det finska föreningslivet skulle dö ut, men tack vare revitaliseringsbidrag har man kunnat arrangera språkbad för barn, det vill säga aktiviteter eller läger där barnen omges av språket. Det gjorde det också möjligt att starta förskola. Vi fick hjälp av Finska Föreningen att nå barnfamiljerna. I början fanns en tveksamhet från föräldrarna. Nu fungerar förskolan bra, och har en finskspråkig avdelning.

Vad upplever du som svårast i ditt uppdrag?

–I början, och så är det fortfarande till viss del, kunde jag stöta på en oförståelse inför varför man ska satsa på finskan när det finns så många andra språk i Sverige. ”De kan ju svenska” är fortfarande en vanlig invändning. Och det stämmer ju att vi har många andra som behöver hjälp, till exempel flyktingar. Det är ju jätteviktigt det också, och sådant arbete ska inte behöva stå i motsättning till vårt arbete med att främja sverigefinnars språk och kultur. I vissa fall kanske motståndet också handlar om att det finns ett historiskt dåligt samvete från majoritetssamhället. Jag tror att det kanske behövs en ny generation som ifrågasätter, delar med sig och ser saken från nya perspektiv.

Men där har vi en annan utmaning, och det är att nå unga via

samråden, unga sverigefinnar organiserar sig inte på samma sätt som äldre. Vi har fått projektbidrag för ett arbete med biblioteken, där vi ska samråda med barn och unga för att kartlägga deras behov av litteratur. Tonåringar är svårast att nå, eftersom de har många intressen som konkurrerar om deras uppmärksamhet.

Vi skulle också behöva få till bättre strukturerade samråd. Som det är nu kan de dialoger och samtal vi för med minoriteterna fastna i en enskild förvaltning där ansvaret för den enskilda frågan ligger, och kommer inte vidare ut i organisationen. Det jobbar vi med att förbättra.

Vilka är de stora frågorna för sverigefinskan i framtiden tror du?

–Äldreomsorgen kommer att vara viktig också framöver, eftersom andelen äldre fortsätter att öka i Sundsvall. Sedan kan man aldrig nog betona kulturens betydelse – den är som medicin för många människor. Vi arbetar mycket med identitetsstärkande insatser för både samer och sverigefinnar. För de äldre spökar fortfarande minnen från kriget och med kulturens hjälp kan man bearbeta känslor, minnen och tankar. Vi har haft en utställning om krigsbarn med hjälp av en konstnär. Den väckte starka känslor bland de äldre, en del orkade inte se den eftersom det väckte för svåra minnen. Där kunde kyrkan bistå oss med bearbetande samtal.

Annars är överföringen av det finska språket mellan generationer en viktig fråga. Den generation som arbetskraftsinvandrade till Sverige har inte fört sitt språk vidare till sina barn, så vi har tappat en generation finsktalande. Men det finns ett nytt intresse hos yngre att lära sig finska. Unga upplever inte samma stigma av att ha finskt påbrå, man döljer inte sitt efternamn och man vågar synas och höras som finsktalande. Även de äldre vågar i högre grad tala finska när de är i finskspråkiga sällskap via föreningslivet. Det är

inte självklart, det kan fortfarande vara svårt för många att komma över den tröskeln.

Jag märker att människor jag möter vill berätta om sin koppling till finskan, man är stolt på ett annat sätt nu. Mina egna barn är födda i Sverige, men när vi upptäckte att vi har släkt som är skogsfinnar tyckte mina barn att det var häftigt. Även majoritetsbefolkningen är intresserad av att undersöka sin koppling till sverigefinnarna. Kanske är det så i oroliga tider – att man söker sina rötter.

Tycker du att språklagen och minoritetslagen haft betydelse i att stärka finskt språk och kultur?

–Ja, absolut! Det händer mycket inom minoritetspolitiken, men samtidigt går det långsamt. Särskilt minoritetslagen har varit bra eftersom lagen förtydligar kommunens ansvar. Först blev min tjänst placerad på nämnden för arbetsmarknad- och flyktingfrågor, men de frågor som rör de nationella minoriteterna kunde inte rymmas inom det området. Sedan några år är jag placerad i kommunstyrelseförvaltningen. I samband med det skrevs främjandet av de nationella minoriteternas språk och kultur in i kommunstyrelsens ansvarsområde. Det gjorde att frågorna fick en övergripande karaktär och att minoritetsperspektivet kunde implementeras i all verksamhet, precis som man gjort med andra mänskliga rättighetsperspektiv – till exempel jämställdhetsfrågorna. Därför är det också viktigt att minoritetsperspektivet finns med i den lagstiftning som rör språk och kultur och att de nationella minoriteternas rättigheter nämns i andra lagar: bibliotekslagen, skollagen och socialtjänstlagen.

”Flerspråkiga tv-program har en ljus framtid”

Ylva Jonsson Sarri, Sveriges Television

Vad jobbar du med?

– Jag är ansvarig utgivare för de program Sveriges Television, SVT, producerar på våra fem nationella minoritetsspråk, samt på svenskt teckenspråk.

Berätta om er programverksamhet på jiddisch

– Vi gör flera program på jiddisch. Till exempel satsar vi på att producera en serie barnprogram på jiddisch om djur och natur i Sverige. Samma program ska också finnas tillgängligt på svenska i ett undervisande och lärande syfte. Den som har begränsade kunskaper i det ena språket kan få stöd genom att se programmet också på det andra språket.

Vi har också sänt ett reality-program där en man planerar en familjefest med jiddisch som tema. Han reser runt i Stockholm för att samla inspiration till festen och aktualiserar därmed också de flesta kännetecken för jiddisch och jiddiskulturen. Programmet har varit mycket populärt och även tittare utanför Sverige har hört av sig och uppmärksammat det. Ett annat program som vi kommer att göra på jiddisch är ett intervjuprogram som vi gjort på finska,

Ylva Jonsson Sarri jobbar på SVT, som fått mycket positiv respons på sina program på jiddisch, även från utlandet.

meänkieli och romani chib¹ redan. Även det programmet har vi fått fin respons på, därför ville vi göra en version på jiddisch också.

Hur väljer ni vilka program ni ska satsa på?

– Vi jobbar på ett medvetet sätt mot att nå olika målgrupper och undersöker vad de grupperna vill ha. Det gör vi genom målgruppsundersökningar där vi tar reda på vad tittarna önskar sig och det är såklart bra om programmen tilltalar så många som möjligt i den målgruppen.

När det gäller program på de nationella minoritetsspråken eller program som speglar de nationella minoriteternas språk och kultur är vi nog med att vi har sådan språklig och kulturell kompetens representerad i redaktionerna. Sedan kan det vara lite olika vad de nationella minoriteterna önskar sig för inriktning på programmen.

När det gäller programmen på romani chib lyfts ofta betydelsen av positiva förebilder fram i vår kontakt med målgruppen. För meänkielitalande och tornedalingar är det den lokala förankringen, och språket som ofta framstår som extra betydelsefullt. För sverigefinnar kan det vara vissa särskilda förhållanden som lyfts fram, inte sällan historiska, som kampen om Åland. Men naturligtvis är alla de nationella minoriteterna mångfacetterade, precis som alla andra målgrupper.

Vilka svårigheter har ni stött på?

– En svårighet är att hitta personer som talar de olika nationella minoritetsspråken. Det gäller både som medverkande i programmen och som medarbetare på våra redaktioner. Vi vill gärna ha en bredd bland jiddischtalande och ge utrymme för så många åldrar och så många olika perspektiv som möjligt att vara med i våra pro-

1. Isolf rekommenderar benämningen *romska* eftersom det är anpassat till det svenska språkssystemet, men *romani chib*, *romanes* och *romani* används också.

duktioner. Det gäller att uppmuntra till språkanvändning men också lyfta fram och visa kulturen och ge alla i det här landet en möjlighet att synas och höras.

Får ni några reaktioner från tittare?

–Ja, vi får en hel del reaktioner, många hör också av sig med tips och idéer på nya program. När det gäller program på jiddisch är det tittare från hela världen som hör av sig. Realityserien *Woodskis värld* är ett sådant exempel där vi hade tittare som hörde av sig och ville sprida det programmet på engelska. Jag gissar att detta är ett resultat av att det görs väldigt få tv-program på jiddisch även internationellt. Jag vet också att våra program används i skolan, till exempel i modersmålsundervisningen.

Ibland får jag frågor om varför vi gör program på jiddisch och inte på arabiska eller spanska som är språk med många fler talare i Sverige. Då får vi förklara vad det innebär att vi har nationella minoritetsspråk, och att vi har särskilda skyldigheter gentemot dessa minoriteter.

På vilket sätt tror du att tv-program på jiddisch kan främja språket i Sverige?

–Det är naturligtvis ett sätt att synliggöra språken och kulturen, och att höja kunskapen och medvetenheten i majoritetsbefolkningen, allt enligt SVT:s vision: ”Vi bidrar till ett Sverige där alla är mer nyfikna och insatta.” Vi kan se att tv-program verkligen kan få stor genomslagskraft. Ett exempel är ett dejtingprogram för tecken-språkiga som sändes på bästa sändningstid och blev så populärt att det spreds till flera olika länder och gav teckenspråket en synlig plats i helt nya sammanhang. Så svenska tv-program kan synliggöra språk som talas i Sverige även långt utanför landets gränser, vilket också ger status till språken i Sverige.

Har språklagen och minoritetlagen någon betydelse i arbetet?

– Det som står i lagarna om minoriteters rättigheter har en verklig påverkan på människors vardagsliv. Vårt arbete handlar om att stärka demokratin och fånga, belysa och skildra människors vardag, kultur och historia, på så vis har lagarna betydelse. Men det som är styrande för SVT är sändningstillståndet och medelsvillkoren som riksdagen beslutat om. Sedan sätter vi interna mål att jobba mot och programledningen fattar beslut om vilka program som till slut kommer att sändas.

Hur ser era planer för framtiden ut?

– När det gäller jiddisch framgår det av det aktuella sändningstillståndet som gäller till 2025 att utbudet ska öka jämfört med 2019 års nivå. Det innebär en ambitionshöjning för public service i förhållande till tidigare mål då det inte funnits sådana krav för jiddisch. Jag upplever att det som står i sändningstillståndet om att öka utbudet av program på nationella minoritetsspråk, även jiddisch, inte bara upplevs som en skyldighet utan att det också speglar en äkta vilja som finns i SVT:s ledning och på redaktionerna att både öka och att förbättra utbudet om och för nationella minoriteter. Det finns ett ökat intresse hos publiken för sådana program, inte minst bland unga.

Själv är jag övertygad om att exponeringen av de nationella minoriteterna och språken i till exempel tv är en del av en demokratiprocess eftersom det ger en ökad förståelse för minoriteternas perspektiv och det som sker både idag och historiskt. Att jobba för att visa upp en mångfald och låta andra röster än majoritetsbefolkningens höras, är för mig en viktig del av public service-uppdraget. Bara genom att visa program där två språk används visar vi upp lite av hur vardagen kan te sig för många människor i

Sverige som faktiskt är tvåspråkiga och som använder flera språk i sin vardag.

Jag tror att det finns en nyfikenhet bland unga att ta del av kulturutbud på andra språk. Tittarsiffrorna går upp för program som visas på andra språk och som är textade på svenska. Så jag tror att flerspråkiga tv-program, också på jiddisch om vi tar tillvara de kunskaper som finns, har en ljus framtid.

”Jag tror verkligen på att göra saker tillsammans”

Sofia Mörtlund, Region Norrbotten

Vad jobbar du med?

– Jag jobbar med kulturfrågor på en avdelning för regional utveckling. Mitt ansvarsområde är kulturfrämjande för alla fem nationella minoriteter. Vi samarbetar mycket med andra aktörer, bland annat de kommuner som ingår i förvaltningsområdet för finska, meänkieli och samiska.

Hur använder ni språklagen och minoritetslagen?

– Särskilt minoritetslagen utgör en slags grund för vårt arbete eftersom den är en motivation till att arbeta med att främja de nationella minoriteternas språk och kultur. Vi hänvisar till språklagarna i våra strategiska dokument och handlingsplaner. Men vårt främsta verktyg är vår kulturplan. Där formulerar vi våra prioriteringar tre år framåt och redogör för vad regionen ska satsa på. En del handlar om insatser för de nationella minoriteterna och där har en prioritering varit språklig revitalisering gentemot barn och unga.

Sofia Mörtlund, Region Norrbotten, poängterar betydelsen av att skapa mötesplatser, inte minst för unga i regionen.

Hur arbetar ni med att främja meänkieli och tornedalsk kultur?

– Inom minoritetsarbetet måste vi göra saker tillsammans eftersom vi är så få aktörer – ibland är det bara en enda person i varje organisation som är aktiv i en särskild fråga. Vi arbetar bland annat med att starta ett nätverk för olika aktörer som jobbar med meänkieli. För meänkieli är strukturerna mycket svagare jämfört med de finska och samiska, och regionen kan därför spela en viktig roll i att stötta infrastrukturen för meänkieli.

Annars jobbar vi mest strategiskt, och vårt främsta verktyg är bidragsgivning. Hälften av det stöd vi ger går till samisk kultur och hälften till tornedalsk kultur. Vi ger alltså stöd till aktörer som arbetar mer konkret med främjandet. Utöver pengar försöker vi också stötta på andra sätt, behoven varierar lite bland olika aktörer och projekt. På den samiska sidan finns många starka aktörer i form av institutioner och organisationer, inte minst Sametinget, som förmedlar stöd till samiska kulturutövare. De behöver i regel inte hjälp med höjda bidrag utan kanske tips om var de kan söka pengar. För meänkieli saknas dessa etablerade institutioner. Det finns föreningar, men en del aktörer är nya och behöver stöttning och mer konkret hjälp. En del av de som söker är enskilda kulturskapare.

När det gäller bidragsgivning är nationella minoriteter en prioriterad grupp, och inom bidragsgivningen för minoriteter är språkrevitalisering en prioritering, särskilt mot barn och unga. Därför är vi särskilt måna om att stötta dessa bidragssökare.

Många projekt berör kulturskapande i olika former, ett typiskt projekt är *Meän Ääni*, en filmverksamhet som riktar sig till barn och unga i Tornedalen och Malmfältet. Vi har också ett manusbearbetningsstöd som författare kan söka om de vill översätta litteratur till meänkieli eller något annat nationellt minoritetsspråk. Om man turnerar i minst tre kommuner i länet kan man ansöka om ett turnébidrag.

Pågår det någon särskild satsning just nu?

–Det pågår en utredning om kultursamlade verksamhet för tornedalingar, kväner och lantalaiset som genomförs av Föreningen Norden på uppdrag av region Norrbotten, som ska vara klar 2023.

Utredningens syfte är att undersöka vilka behov tornedalingarna har när det gäller kulturutbud och kultursamverkan. Några områden som utredningen fokuserar på är att etablera museiverksamhet av något slag, att skapa fler mötesplatser för tornedalingar och meänkielitalare, att undersöka behovet av forskning om minoritetsgruppen samt av en samlingsplats för information om språket, tornedalingar, kväner och lantalaiset. Alla dessa områden skulle behöva utvecklas. Inspiration och föregångare finns i många fall på den samiska sidan.

Hur kan ni stötta meänkielitalare och tornedalingar när det gäller tillgången till språk och kultur?

–Att skapa mötesplatser är en viktig fråga. Man blir ibland ganska ensam när man jobbar med minoritetsfrågor. Lite extra viktig är den dialog med unga som vi har via Ungt samråd. Det är en samverkan mellan oss och de två ungdomsorganisationerna Met Nuoret och Sáminuorra som representerar tornedalingar respektive samer. Ungdomsorganisationerna för tornedalingar och samer är starka i Norrbotten, men ungdomarna vill ha forum för gemensamma diskussioner och utbyte av erfarenheter. Det är inte så konstigt eftersom det är stora avstånd mellan orterna i norra Sverige, och det finns inte alltid kollektivtrafik.

En annan fråga som unga tar upp är tillgången till kultur i alla former. I en del kommuner saknas lokaler för olika ungdomsverksamheter och de som finns är i dåligt skick. I glesbygdskommunerna finns det dock många tomma lokaler, så det ser väldigt olika ut. En del ungdomar vill ha lokaler för att repa med sina band, andra vill

ha samlingsplatser som ungdomsgårdar. I de fall kommunerna inte tar ansvaret vill ungdomarna ibland att regionen ska försöka påverka.

Hur ser intresset ut för att lära sig eller utveckla meänkieli?

–Det finns ett intresse för språket, särskilt bland de yngre. De som har språket vill gärna använda det, och bland dem som inte talar meänkieli finns en vilja att utforska det. Många i min generation och yngre talar ju inte meänkieli. Jag själv förstår till exempel meänkieli, men talar det bara hemma och i privata sammanhang. Att jag inte pratar det på jobbet till exempel beror nog på en slags språkspärr.

Men det finns ju en del samiska och sverigefinska artister och konstnärer som uttrycker sin identitet och koppling till språket, och det intresset märks också hos tornedalingar. Sedan är ju inte alla tornedalingar intresserade av att tala meänkieli, och de måste ju få samma möjligheter att utöva sin kultur. Vi kan bara visa att möjligheterna finns om man är intresserad.

Det finns goda förutsättningar att skapa kultur för barn och unga i Norrbotten och utbudet skulle kunna spridas till övriga delar av landet. Alla förvaltningskommuner har ju ett ansvar att främja kultur för barn och unga, men utbudet är fortfarande begränsat.

Vad är svårast i arbetet med att främja meänkieli och tornedalsk kultur?

–Det kan vara svårt att få gehör internt i en stor organisation. Alla i organisationen har inte kunskaperna eller förståelsen för minoritetsperspektivet. Hälso- och sjukvårdsfrågorna är ju ibland på liv och död och måste ofta prioriteras, så man får slåss lite för uppmärk-

samheten. En annan utmaning kan vara de stora förväntningarna från minoriteterna. Regionen är en organisation som är politiskt styrd, vilket gör att det tar tid att ta beslut och att få igång verksamhet. Företrädare för minoriteterna kan bli frustrerade över att det tar lång tid.

Sedan finns det många olika önskemål och röster, och det är kanske inte alltid den som hörs mest som bör få önskemål tillgodosedda. Ibland bedömer vi att åtgärder behöver göras för en liten grupp som kanske fått för lite uppmärksamhet. Vi försöker att vara rättvisa när vi fördelar medel och genomför insatser.

Vad är den viktigaste insatsen för att tornedalskt språk och kultur ska kunna leva vidare?

– Det handlar fortfarande mycket om attityder, att kunna vara stolt över sin kultur och sitt språk. Med det följer ofta ett intresse för att ta tillbaka det. Tornedalingar behöver olika former av stöd för att ta tillbaka språket. Vissa, som talar meänkieli flytande, behöver kanske ett slags stöd, medan den som helt saknar kunskaper behöver något helt annat. Att det går att läsa på universitetet är ju jättebra, men alla vill inte läsa på akademisk nivå. Så även studiecirklar, folkhögskolor och språkbud är viktiga.

Sedan måste man nog vara lite envis. Om man testat en åtgärd som inte funkar behöver man kanske testa det igen innan man lägger ner den helt. Ibland är det fel tajming och man lyckas inte få kontakt med rätt människor, men vid en annan tidpunkt fungerar det plötsligt. Det måste förstås finnas ett behov, ett intresse och ett engagemang från tornedalingarna själva, det kan inte regionen stå för. Men jag upplever att intresset för nationella minoriteters språk och kultur är stort, och ökar, i Norrbotten.

Jag tror verkligen på att göra saker tillsammans. Regioner och kommuner behöver samordna sig med den nationella nivån. Det är

så många aktörer som ska ha samråd och dialog med de nationella minoriteterna, vilket gör att minoriteterna får för många möten att hantera. Därför måste vi, regioner och kommuner, hitta former för att överföra information till varandra.

För vissa minoriteter har vi svårt att hitta deltagare till samråd. De flesta har varit aktiva länge och är lite äldre, och det är svårt att hitta unga som vill delta. Det finns ett stort samhällsengagemang hos unga men de organiserar sig på ett annat sätt än de äldre. Vi behöver jobba strategiskt också med dessa frågor.

”Jag jobbar för att jag inte ska behövas längre”

Gregor Kwiek, Haninge kommun

Hur arbetar ni med att främja romska i Haninge kommun?

–Haninge kommun har tidigare varit utvecklingskommun för romsk inkludering så vi har skapat oss en bra grund för arbetet med romskt språk och kultur. Det första vi gjorde var att genomföra en stor behovsinventering. Vi gjorde över 200 intervjuer med romer i Haninge kommun. En sak som kom fram var att många behövde få information om vad kommunen kan hjälpa till med. Därför byggde vi upp en informationsbas på romska som förklarade vilka kommunens ansvarsområden är, och vad

Gregor Kwiek jobbar på Haninge kommun, som både skapat sommarjobb för ungdomar och ordnat träffar för äldre romer.

de olika förvaltningarna gör. Vi valde ut förvaltningar som normalt har mycket kontakt med kommuninvånarna, till exempel barn- och fritidsförvaltningen, socialförvaltningen och bostadsförvaltningen.

Ett konkret resultat av detta är ett projekt där vi erbjuder ungdomar sommarjobb. Ungdomarna jobbar utåtriktat mot andra ungdomar som tillhör de nationella minoriteterna med att informera om hur kommunen arbetar.

Vi märkte också att vi behövde informera om vad samråd innebär. Det står ju i minoritetslagen att man ska ha samråd i frågor som berör de nationella minoriteterna, men vad ska vi samråda om? Vi började fråga minoriteterna vad de vill samråda om. Det visade sig att man ibland behöver hjälp med att reda ut missförstånd som beror på språksvårigheter, särskilt de äldre. Vissa äldre romer har romska som sitt starkaste språk. Om sjukvården eller myndigheter inte hittar tolk använder dessa romer ett annat språk som de inte behärskar så bra, och då blir det lätt missförstånd.

Samhället missar ofta äldre romers behov, dels för att de äldre själva inte känner till vilket stöd de kan få, till exempel en god man, anhörigstöd eller hemtjänst, dels för att de inte får information på ett språk de förstår. Då missar man ofta att sätta in stödåtgärder. Så vi arbetar mycket med att vara förmedlare. Vi anordnar till exempel äldreträffar. En person inom äldreförvaltningen samlar seniorer och har aktiviteter med dem. Där kan de få hjälp i sin kontakt med myndigheter eller sjukvården, eller att uttolka brev de fått från kommunen.

Vilka är svårigheterna i ditt jobb?

–En utmaning har varit att bygga upp ett system från grunden. Jag arbetar tillsammans med min kollega som bland annat jobbar med sverigefinska. När hon började på sin tjänst kunde hon direkt börja kontakta föreningar – det fanns redan kontaktlistor och ett inarbetat arbetssätt. För det romska arbetet fanns ingenting, kommunen hade inget romskt kontaktnät så vi fick börja från noll.

Men en effekt av vårt arbete är att det numera finns ett kontaktnät och en struktur. Kommunen förstår hur viktigt det är med det romska språket, de vet hur de ska få kontakt med romska tolkar och översättare. Det är numera en rutin som jag inte behöver hjälpa till med. I det fallet har jag arbetat bort behovet av min kompetens, och det är egentligen det som är mitt mål inom alla områden: att min

kunskap ska vara integrerad i kommunen och inte längre beroende av om jag jobbar där eller inte. De aktiviteter jag sätter igång vill jag sedan lämna så att de kan drivas vidare, och jag kan arbeta med något annat. Jag jobbar för att jag själv inte ska behövas längre.

En annan svårighet är att romer varit utsatta för diskriminering och det har gjort att många inte vill vara öppna med sin identitet genom att till exempel delta i modersmålsundervisning. Flera av våra aktiviteter har behövt ta hänsyn till det, samtidigt som vi jobbar med identitetsstärkande åtgärder för att fler ska våga vara öppna.

Vi har till exempel anordnat romska danskurser, där romska barn deltagit under förutsättning att man inte skrev ner deras namn på en deltagarlista. Men eftersom vi ville visa upp vad de romska barnen lärt sig anordnade vi, med hjälp av romer i kommunen, en utställning med musik, dans och romsk mat. Några romer ställde upp som representanter och träffade kultur- och fritidsförvaltningen i samband med utställningen. Det blev startskottet för en försiktig kontakt mellan romer i Haninge och företrädare för kommunen. Det var en process som tog fyra år, men det har lett till att romer vågar vara mer öppna. Det är viktigt med romsk representation i kommunen, att det finns ett romskt perspektiv i hela kommunens verksamhet.

Har språklagen och minoritetslagen varit till hjälp i arbetet?

–Ja, när staten formulerar mål för minoritetspolitiken väcker det kommunen, man startar arbetsgrupper och dokumentation – det händer något. Vi använder mest paragraferna i minoritetslagen. Numera har vi ett handlingsprogram som är beslutat av politikerna. Men ett problem är att få minoritetsperspektivet att täcka alla områden. Man behöver arbeta med romska perspektiv på strategisk nivå. Det kan jag göra eftersom jag tillhör kommunstyrelsen, men

det är ovanligt att man tillsätter sådana tjänster. När jag åker på konferens och träffar andra som jobbar med romska frågor är jag ofta den enda som är placerad så centralt i organisationen.

Hur man ser på romska frågor avgör också arbetssättet. Betraktar man dem främst som sociala frågor blir det ett samarbete med socialförvaltningen. Frågor om skolan slussas till utbildningsförvaltningen. De enskilda förvaltningarna har sällan minoritetslagen som utgångspunkt, utan mer specificerad lagstiftning inom just det området, till exempel bostadspolitik. Sedan finns det en risk åt andra hållet – om man kopplar minoritetsfrågor till mänskliga rättigheter kan frågorna hamna mellan stolarna, ingen tycker att de riktigt hör till deras område.

Det kan också finnas ett motstånd i stora organisationer som kommuner. Man kanske inte alltid förstår varför man behöver jobba med romska frågor. Därför behövs det informationsinsatser. När man berättar och informerar om historien ser man att de nationella minoriteterna har mycket gemensamt när det gäller diskriminering, skam och ibland förföljelse. Att det finns en grundförståelse för det i hela organisationen är viktigt.

Vilka är de viktigaste frågorna framöver?

– Det finns stort behov av att få fram romska översättare och tolkar. De anhöriga kan inte alltid ta ledigt och följa med, och det kan bli allvarliga missförstånd även om man hittar en romsk tolk eller översättare eftersom den språkliga nivån varierar. Många missförstånd kan undvikas om det finns kunniga tolkar att tillgå.

Det behövs också personal som kan romska, särskilt i förskolan och i skolan, inte minst för att kunna undervisa i modersmålsämnet.

Ytterligare en fråga, som hänger ihop med den förra, handlar om jämställdhet. Många av de lite äldre romska kvinnorna har inte haft möjlighet att komma in på arbetsmarknaden. De har först varit hemma och tagit hand om barnen – många romska familjer har

barnen hemma i stället för på förskola av rädsla för att de annars ska förlora sitt romska språk. När barnen sedan börjar skolan behöver kvinnorna ta hand om sina gamla föräldrar. Dessa kvinnor behöver få stöd i att söka jobb, få bättre kunskaper i svenska och att komma ut i arbetslivet. Det behövs alltså romsk personal både inom äldreomsorgen och i förskolan.

För att avlasta de romska kvinnorna har vi försökt att erbjuda äldre romer olika tjänster på romska, till exempel en god man eller att anordna äldreträffar. Vi har kontaktat förskolor i områden där det bor många romer och förmedlat att de aktivt bör söka efter personal som har kunskaper i romska.

Den yngre generationen däremot går klart gymnasiet och många fortsätter på universitetet. En hel del romska ungdomar utbildar sig till pedagoger i förskola och skola, så vi hoppas på att de ska kunna bli framtida resurser. Det behövs verkligen romsk personal inte bara i skolan utan också inom andra områden. Ibland har det från kommunens sida funnits en skepsis till att man kan hitta personer som både har erfarenhet av skolvärlden och som talar romska och andra språk. Men många romer i kommunen är flerspråkiga, man behöver bara anstränga sig för att knyta dem till sig.

”Det måste finnas tillfällen att lappa och laga sitt språk”

Alma Rauer, Göteborgs universitet

Vad jobbar du med?

–Jag är adjunkt och undervisar på fristående kurser i svenska som andraspråk för lärare och andra som vill lära sig mer om andraspråksutveckling. Men jag undervisar också i svenska för sjuksköterskor, apotekare, lärare och läkare som har gått sin utbildning i andra länder och som behöver komplettera den i Sverige.

Alma Rauer, Göteborgs universitet, berättar om sitt arbete med Mammaforum där föräldralediga kunde öva på svenska tillsammans.

Hur anser du att tillgången till svenska inom sfi, svenska för invandrare, kan bli ännu bättre?

–Det finns en del som skulle kunna förbättras på organisatorisk nivå. Det behöver finnas utbildningsmöjligheter där behovet finns, eftersom det ibland kan vara svårt och krångligt att ta sig till undervisningsplatserna. Man behöver tänka stort, brett och kreativt för att fånga upp de som inte deltar i sfi. Kan vi skapa alternativa vägar in?

Vi har haft en kurs där våra blivande sfi-lärare får chansen att göra praktik på platser där de undervisar personer som vill lära sig svenska men som inte har möjlighet att delta i en vanlig sfi-klass. En sådan mötesplats var till exempel *Mammaforum*, där jag och andra studenter var med och startade upp svenskundervisning. Det var en samlingsplats för mammor som var föräldralediga med sina barn. Våra blivande lärare behövde öva på att undervisa, och genom *Mammaforum* fick de lära sig mer om mammornas situation och vad de behövde utveckla som lärare. När man väl är på en sådan plats är det omöjligt att ha kvar nidsbilden av omotiverade invandrare, som ibland florerar i samhällsdebatten. Man inser att bilden är mycket mer komplex än så.

Vad fyllde undervisningen i *Mammaforum* för funktion?

– *Mammaforum* fungerade ungefär som en öppen förskola. I gruppen fanns *doulor*, som var själva kärnan i verksamheten. *Doulorna* stöttade mammorna både innan, under och efter födseln på ett språk de förstod. Som ett led i detta erbjöd de mammorna att komma till *Mammaforum*. En del mammor blir isolerade när de får barn och särskilt stor kan isoleringen bli för de som inte kan svenska. På *Mammaforum* anordnade man allt från knipövningar till matlagningskurser men också aktiviteter som involverade de äldre syskonen. Mammorna kunde också få hjälp med att tolka myndighetsdokument och liknande.

Det var verkligen kvinnornas behov i fokus. Man försökte hela tiden utgå från vilka behov de kvinnor som kom dit hade, och undervisning i svenska ringades alltså in som ett sådant behov. En erfarenhet många av mammorna hade var att de inte visste hur de skulle göra för att lära sig svenska. De kunde inte vara borta så mycket som krävdes för att delta i den vanliga sfi-undervisningen, eftersom

de var föräldralediga med små barn. Och i vardagslivet dök möjligheten att öva sin svenska sällan upp: ”Ingen pratar med mig”, var en vanlig kommentar.

Vilken skillnad blev det att undervisa på en sådan plats i jämförelse med i ett klassrum?

–Först och främst var det ju lika många mammor som bebisar i rummet, och själva rummet i sig var inte avsett för undervisning. I ett klassrum har man vissa förväntningar och tydliga ramar och roller. I den här situationen fick vi testa oss fram med allt; hur vi rent praktiskt skulle sitta men också hur undervisningen skulle komma mammorna till gagn på bästa sätt. Sådana saker lär man sig otroligt mycket av.

Sedan hade vi deltagare med väldigt olika studiebakgrund. Någon hade inte fått möjlighet att gå i skolan alls och en annan hade jobbat som kemist. Så är det ju också i ett vanligt sfi-klassrum, men att undervisa en så heterogen grupp i en ovan miljö hjälpte mig att förstå vad jag som lärare behövde lära mig.

Samtidigt var det en fördel att alla i gruppen var i en liknande situation (föräldralediga). Vi hade ett givet samtalsämne: bebisar och moderskap. Det fanns en särskilt stark vilja bland mammorna att lära sig saker om förskola, skola och sådant som var relaterat till föräldraskapet; att till exempel att kunna ha kontakt med sjukvården och att sätta ord på saker som har med barnen att göra.

Vad är det största hindret för tillgången till svenska i samhället i stort?

–Det talas mycket inom politiken om att det är viktigt att invandrade personer lär sig svenska så snabbt som möjligt. I den diskussionen förekommer det ibland negativa fördomar om invandrade personer

som undviker att lära sig svenska för att de saknar motivation. Men min erfarenhet säger att det sällan är motivationen som saknas utan att det finns olika hinder som kan göra det svårt att delta i svenskundervisningen.

Det talas också en del om behovet av att ställa krav, men jag tycker att det är mer intressant att tala om varför vissa inte lär sig svenska. Minimikravet för hur mycket svenska man bör kunna tror jag de flesta är ganska överens om. Men att tala om krav innan man har kommit längre med att tillgängliggöra språket tycker jag är att börja i fel ände. Jag tycker inte att man har utforskat tillgängligheten tillräckligt.

De mammor jag träffat vill mest av allt vara bra föräldrar till sina barn och att livet ska fungera. I det ingår att lära sig språket. Det finns ingen motvilja mot att lära sig svenska, däremot är vägarna dit otydliga för många. Motivation för lätt tankarna till en inre drivkraft som antingen finns eller inte finns, men så tror jag inte att det fungerar. Jag tror att det handlar om det finns vägar till språket som framstår som mer eller mindre möjliga för den enskilda individen.

Det finns en kanadensisk forskare som heter Bonny Norton och som använder begreppet *investering* som ett sätt att förstå hur identitet och språkutveckling hör ihop. Norton menar att en persons engagemang att lära ett andraspråk inte handlar om motivation utan att det är andra faktorer som skapar en vilja till investering i det nya språket. Sådana faktorer kan till exempel vara möjligheter att använda och lära målspråket. Och då är vi tillbaka på tillgänglighet! En del kanske inte har erfarenhet av att gå i skola, vilket kan innebära att de ska lära sig läsa och skriva på ett nytt språk. Sfi-undervisningen är kanske förlagd en bit bort och att för att delta krävs ibland lång restid, vilket kan vara svårt att få ihop med det övriga livet. Det krävs en del för att det ska kännas rimligt att investera i sin språkinläring, och målet med investeringen är inte alltid helt klart.

Vad tycker du saknas i den offentliga diskussionen om tillgången till svenska?

– Ofta när det talas om att invandrade personer ska lära sig svenska så sätter man ett likhetstecken mellan tillgången till språket och ingången till sfi. Att tillgången till svenskan enbart handlar om att påbörja och att genomföra sfi-utbildningen. Men för att lära sig ett nytt språk måste tillgången också finnas i de steg som kommer efter sfi. Man pratar ofta om nödvändigheten av att påbörja sin utbildning i svenska tidigt, men det räcker ju inte. Det går inte att säga att ”aha, nu är jag inne, nu har jag tillgång till svenskan” och att det ska vara så en gång för alla.

Sfi-utbildningen är egentligen bara en början. Man tillskriver ibland sfi hela ansvaret för att personer ska lära sig svenska, men sedan måste man få öva och använda sitt nya språk. Det måste finnas tillfällen att ”lappa och laga” sitt språk, och anpassa det till nya situationer och utmaningar. Tillgången till svenska måste säkras hela vägen. Men det kräver ju att man möter situationer, till exempel en arbetsplats, där man får möjlighet att träna och utveckla sin svenska. Mina studenter som jag undervisar i akademisk svenska och som bott länge i Sverige pratar ofta om det, att de saknar personer att prata svenska med. Vi som har svenska som modersmål måste vara beredda att hjälpa till och prata.

Vi måste nog börja tänka lite bredare och större i tillgänglighetsgörandet av svenskan. Vi behöver utgå från att samhället är flerspråkigt och då räcker det inte med att få in människor i systemet, utan systemet måste vara tillgängligt i sig. Diskussionen borde handla mer om hur man tar bort hindren för tillgängligheten, tycker jag.

”Drömscenariot är att Regeringskansliet har anställda terminologer”

Anders Lewin och Elisabeth Schriefer,
Försäkringskassan

Hur började ni arbeta med terminologi?

– Vi började att arbeta med terminologi genom att vi övertog en så kallad begreppskatalog som hade satts samman av it-avdelningen. Terminologiarbetet tog ytterligare fart genom språklagen. När begreppskatalogen utvecklades till en termbank integrerades även översättningar. Innan dess var det mer de enskilda översättarna som hade termlistor som de använde och lade på intranätet och som därmed kunde användas av andra, men det fanns inget organiserat terminologiarbete.

Har språklagen haft betydelse för Försäkringskassans termarbete?

– Ja, språklagen skapade motivation att arbeta mer systematiskt med våra termer. När språklagen kom insåg man på myndigheten att man behövde ta tag i terminologiarbetet lite mer ordentligt.

Vilka är era främsta verktyg för termarbete?

– Vi har ju en termbank – en digital resurs med termer som används inom myndighetens verksamhet. I termbanken finns en definition för varje term och information om vem som är termägare, det vill säga vem som är ansvarig för det område där termen används. Det

Anders Lewin och Elisabeth Schriefer på Försäkringskassan berättar bland annat om myndighetens brevmallar, stilguide och digitala termbank.

kan också finnas annan information, som synonymer och översättningar av termen till engelska och andra språk.

Utöver det har vi tagit fram brevmallar för våra dokument, och termerna i mallarna ska förstås stämma överens med termerna i termbanken. Brevmallarna handlar inte bara om att få medarbetare att använda rätt termer utan om språkbruket i stort; att det vi skriver ska vara begripligt för så många som möjligt.

Vi håller också på att ta fram en stilguide där vi för lite längre resonemang om hur man kan uttrycka sig när man skriver i olika sammanhang, till exempel för webben. Begriplighet handlar inte alltid om att vi förespråkar användningen av en viss term – ibland handlar det också om att välja bort termer. Ett exempel på en term som är korrekt, men som vi undviker att använda av begriplighets-

skäl, är till exempel ”tillfällig föräldrapenning”. I allmänspråket säger de flesta vab. Tillfällig föräldrapenning använder vi bara internt och i kontakt med andra myndigheter, inte gentemot privatpersoner.

Vem är det som initierar termarbete hos er?

– Vi själva initierar sällan termarbete, det kommer från andra i myndigheten. Ibland handlar det om översättning, ofta till engelska, och då kan det vara uttryck man vill använda sig av på engelska. Annars är det många projekt inom området informationssäkerhet och it som kräver terminologiutredningar. Ganska ofta är det de som sitter och skriver interna styrdokument som upptäcker att de behöver hjälp med en eller flera termer.

Beställningar om termutredningar kommer sällan från högsta ledningen, även om det förekommer. Det är heller inte så vanligt att en termutredning föregås av ett formellt beslut, men ibland händer det, till exempel nu senast när vi genomförde en utredning om begreppen *samhällsviktig* och *verksamhetskritisk*.

Vad finns det för svårigheter med att jobba med terminologi?

– En svårighet är att hinna med det terminologiska arbetet vid sidan av annat arbete, ingen av oss arbetar med terminologi på heltid. I termarbete behöver ju flera kompetenser samarbeta, och det kan ibland vara svårt att helt förstå varandras perspektiv. Just nu arbetar vi med ett projekt som handlar om ärendehantering och beslut, och där behövs verkligen termperspektivet. Ska man utveckla en it-struktur som ska användas i tio år framåt är det ju jätteviktigt att begreppen är utredda från början.

Vårt termarbete har utvecklats från flera olika håll i myndigheten. Om vi bara hade sysslat med ett område, till exempel social-

försäkringen eller it-termer, hade det varit enklare. Men i och med att det finns behov från olika avdelningar får vi försöka jobba på flera fronter samtidigt. Det skulle vara vårt råd till en myndighet eller organisation som ska börja arbeta med terminologi – att börja med en sak i taget; en avdelning eller ett område. Det underlättar att vara systematisk. Men det är sällan man har möjlighet att börja från scratch, utan man får utgå från de förutsättningar som finns.

Vilka är de stora vinsterna med ett bra termarbete?

– Framför allt att det blir färre missförstånd, både internt och externt. Språkbruket blir mer konsekvent. Det kan vara särskilt betydelsefullt mellan en beställare av ett uppdrag och en utförare. Om man tolkar nyckeltermerna på olika sätt riskerar det att bli fel från början.

Vad är drömscenariot när det gäller ert terminologiarbete?

– Drömscenariot skulle egentligen vara att Regeringskansliet eller liknande hade anställda terminologer med rätt mandat. Om terminologin som kommer från politiken vore mer genomtänkt och enhetlig från början hade det underlättat för de efterkommande leden. Om alla propositioner hade granskats terminologiskt skulle det göra en jätteskillnad. När regeringen kommer med en ny lag skulle man önska att det kunde följa med ett litet lexikon med definitioner av de viktiga begreppen.

Vissa lagar innehåller visserligen definitioner. Men de är ofta insnävade och gäller enbart den aktuella lagen. Vad vi skulle önska är dels att definitionerna blev mer terminologiska, dels att man skulle försöka undvika att definiera begrepp på olika sätt i olika lagar, och dels att man skulle vara mer genomtänkt när man väljer termer.

Om man till exempel tänker på vad alla socialförsäkringsförmåner

heter blir problemet tydligt. Man använder ofta flera olika begrepp för ungefär samma sak: penning, bidrag och ersättning – det finns ingen riktigt konsekvens i användningen. Det verkar snarare vara så att politikerna försöker välja ord som inte finns ännu, för att signalera att en åtgärd är ny. Det kanske fungerar politiskt, men terminologiskt blir det rörigt. Följden blir att vi får röja upp i efterhand bland termerna. Det saknas ofta ett termperspektiv genom hela kedjan. Kanske är bristen på samordning delvis ett resultat av det svenska systemet med väldigt självständiga myndigheter.

Det vore också bra om den samhällsterminologi som är gemensam för flera myndigheter fanns översatt till de vanligaste språken och att de flerspråkiga termerna samordnades mellan myndigheter. Personer som är nya i Sverige och går arbetsmarknadsprogram till exempel, får liknande information på sitt språk från flera olika myndigheter; bland annat Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Vid sådana tillfällen vore det praktiskt om det fanns fasta och enhetliga översättningar av termer på de vanligaste språken, till exempel arabiska och engelska. Som det är nu tar varje myndighet fram sina egna översättningar, och i många fall blir det ad hoc-lösningar. Det skulle behövas ett mer samordnat arbete kring översättningen av samhällstermer. Därför är det bra att Språkrådet haft projektet Flersamterm, där myndigheter arbetat tillsammans med de vanligaste myndighetstermerna.

Termlista

det allmänna

(i denna publikation:) statliga, regionala och kommunala myndigheter samt andra som bedriver offentlig verksamhet

Uttrycket *det allmänna* används i språklagen. I denna publikation används uttrycken *det allmänna*, *myndigheter* och *offentliga organ* i ungefär samma betydelse.

andraspråk

språk som lärs in efter att förstaspråket är etablerat

Man brukar skilja på *andraspråk* och främmande språk: ett andraspråk lärs in i den miljö där språket talas, medan främmande språk lärs in genom undervisning utanför den miljö där språket talas, till exempel inlärnin g av engelska, franska eller japanska i den svenska skolan. Ett andraspråk kan vara det språk som en person behärskar bäst eller använder i flest kontexter. Se även *förstaspråk*.

begrepp *Se terminologi.*

fackspråk

språkform som används för kommunikation inom ett fackområde

Man brukar skilja på *fackspråk* och *allmänspråk*. Det som kännetecknar ett fackspråk är framför allt dess terminologi. Se även *terminologi*.

främmande språk *Se andraspråk.*

förstaspråk

språk som lärs in allra först i livet och talas av en eller flera i barnets familj

En person kan ha ett eller flera *förstaspråk*. Att ett språk är förstaspråk behöver inte innebära att det är det språk som personen i fråga använder mest eller behärskar bäst. Ibland används *modersmål* som synonym till *förstaspråk*, men *förstaspråk* har blivit den

term som används mer, särskilt när man talar om flerspråkighet. Se även *andraspråk*.

förvaltningsområde

(i denna publikation:) geografiskt område inom vilket personer som talar finska, meänkieli eller samiska har särskilda rättigheter att använda sitt språk, enligt lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk

huvudspråk

språk som är gemensamt för och talas av huvuddelen av befolkningen och som därför har en särskild ställning

Se även *samhällsbärande språk, officiellt språk*.

klarspråk

språk som är vårdat, enkelt och begripligt

Klarspråk innebär att språket anpassas till mottagarnas behov. Vanligtvis används klarspråk om myndighetsspråk, men det går också att använda klarspråk i andra sammanhang. Oftast förknippas klarspråk med skrivna texter, men det kan även omfatta det muntliga språket.

lättläst, lättläst text

text som är anpassad för personer med bristande läsförmåga

Lättläst innebär också en anpassning av form och bild.

minoritetsspråk

språk som talas i ett samhälle av en grupp som är mindre i antal i förhållande till talare som tillhör majoriteten i samhället

Sedan år 2000 har fem språk status som *nationella minoritetsspråk*: finska, jiddisch, romska (romani chib), samiska och meänkieli.

modersmål *Se förstaspråk.*

nationellt minoritetsspråk *Se minoritetsspråk.*

officiellt språk

språk som en stat antagit som sitt och på vilket uttalanden i statens eller enskilda myndigheters namn görs och på vilket lagar och förordningar är skrivna

Språklagen slår fast att svenska är Sveriges officiella språk i internationella sammanhang och att språkets ställning i sådana sammanhang ska värnas, särskilt inom EU. Se även *huvudspråk, samhällsbärande språk*.

revitalisering, språkrevitalisering

åtgärder för att stärka hotade språk så att de kan bevaras och utvecklas som levande språk

samhällsbärande språk

(i denna publikation:) språk som är samhällets gemensamma och som kan användas inom alla områden

Att svenskan ska vara det samhällsbärande språket, som det står i språklagen, betyder att svenskan ska kunna användas inom alla samhällsområden – inom arbetslivet, administrationen, rättsväsendet, undervisningsväsendet och det politiska systemet. Det betyder också att svenskan kan fungera som det gemensamma språket för människor med sinsemellan olika modersmål.

Se även *huvudspråk, officiellt språk*.

term Se *terminologi*.

terminologi

samling termer inom ett fackområde, till exempel medicinsk terminologi eller handarbetets terminologi

Terminologi används också som synonym till *terminologilära*, det vill säga 'läran om hur termer och begrepp inom ett fackområde bildas och struktureras'. I terminologilärans fackspråk står *term* och *begrepp* för olika saker: termen är det språkliga uttrycket, medan begreppet är det vi menar när vi använder termen.

Språklag (2009:600)

Lagens innehåll och syfte

- 1 §** I denna lag finns bestämmelser om svenska språket, de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket. Lagen innehåller även bestämmelser om det allmännas ansvar för att den enskilde ges tillgång till språk samt om språkanvändning i offentlig verksamhet och i internationella sammanhang.
- 2 §** Syftet med lagen är att ange svenskans och andra språks ställning och användning i det svenska samhället. Lagen syftar också till att värna svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige samt den enskildes tillgång till språk.
- 3 §** Om en annan lag eller en förordning innehåller någon bestämmelse som avviker från denna lag, gäller den bestämmelsen.

Svenska språket

- 4 §** Svenska är huvudspråk i Sverige.
- 5 §** Som huvudspråk är svenskan samhällets gemensamma språk, som alla som är bosatta i Sverige ska ha tillgång till och som ska kunna användas inom alla samhällsområden.
- 6 §** Det allmänna har ett särskilt ansvar för att svenskan används och utvecklas.

De nationella minoritetsspråken

- 7 §** De nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.
- 8 §** Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken.

Det svenska teckenspråket

- 9 §** Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja det svenska teckenspråket.

Språkanvändningen i offentlig verksamhet

10 § Språket i domstolar, förvaltningsmyndigheter och andra organ som fullgör uppgifter i offentlig verksamhet är svenska.

I annan lag finns särskilda bestämmelser om rätt att använda nationella minoritetsspråk och annat nordiskt språk.

När det gäller skyldigheten för domstolar och förvaltningsmyndigheter att anlita tolk och att översätta handlingar finns det särskilda bestämmelser.

11 § Språket i offentlig verksamhet ska vara vårdat, enkelt och begripligt.

12 § Myndigheter har ett särskilt ansvar för att svensk terminologi inom deras olika fackområden finns tillgänglig, används och utvecklas.

Svenskan i internationella sammanhang

13 § Svenska är Sveriges officiella språk i internationella sammanhang.

Svenskans ställning som officiellt språk i Europeiska unionen ska värnas.

Den enskildes tillgång till språk

14 § Var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver ska

1. den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket, och
2. den som är döv eller hörselskadad och den som av andra skäl har behov av teckenspråk ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda det svenska teckenspråket.

Den som har ett annat modersmål än de språk som anges i första stycket ska ges möjlighet att utveckla och använda sitt modersmål.

15 § Det allmänna ansvarar för att den enskilde ges tillgång till språk enligt 14 §.

Vägledning för att tolka och tillämpa språklagen i praktiken

Språklagen syftar till att värna svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige, liksom den enskildes tillgång till språk. Den preciserar vilka skyldigheter myndigheter, regioner, kommuner och andra offentliga organ har när det gäller språk och språkanvändning.

Den här vägledningen klargör hur språklagens paragrafer bör tolkas i praktiken. Den vänder sig till dig som är beslutsfattare eller arbetar med kommunikation, språkvård, terminologi, tillgänglighet eller minoritetsfrågor på övergripande nivå. Informationen är uppdaterad från första utgåvan som kom 2011. Vägledningen går igenom språklagen paragraf för paragraf och ger konkreta tips och råd till varje avsnitt.

I vägledningen finns också intervjuer där myndighetsanställda delar med sig av goda exempel och beskriver hur de hanterar språklagens utmaningar i sitt dagliga arbete. Exemplen visar hur offentliga organ kan bidra till en bättre språksituation för talare av både svenska och andra språk i Sverige. Att människor ges tillgång till språk är en förutsättning både för att kunna ta tillvara sina rättigheter och fullgöra sina skyldigheter – och för att samhället ska fungera väl.

ISBN 978-91-86959-93-7

